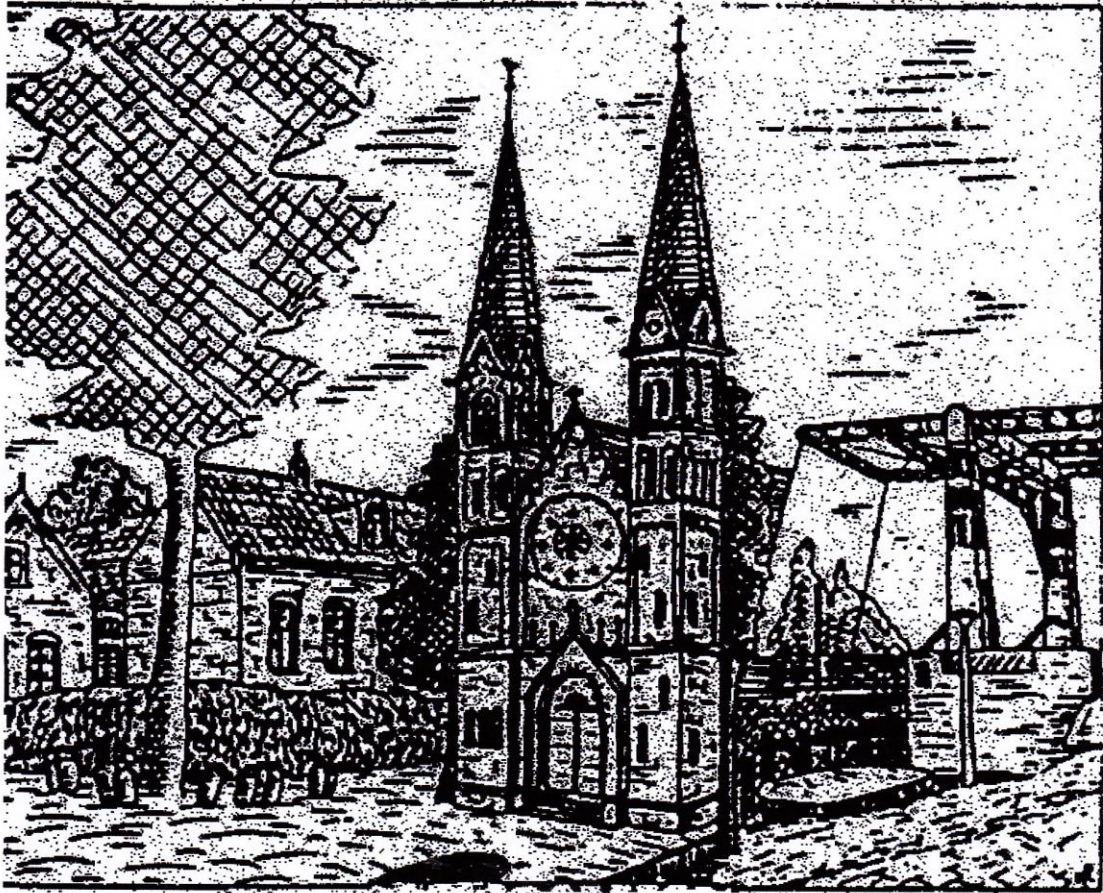

OUD – DUIVENDRECHTSE SAECKEN

NUMMER 1, JAARGANG 6, JANUARI 2009

MICROSTORIA van Brenda Broekhuizen

DUIVENDRECHT: EEN DORP IN EEN STAD

Uitgave onder auspiciën van de Stichting Oud – Duivendrecht

Abonnees € 2,50 Losse nummers € 5,00

Introductie

2008 was voor de Stichting Oud-Duivendrecht, die zich inzet voor behoud van het historisch en landelijk karakter van ons dorp en verdere verstedelijking wil tegen gaan, een bijzonder opmerkelijk jaar.

Het 10-jarig bestaan van onze stichting vierde het bestuur van de SOD 4 juni 2008 - samen met de mensen die ons de afgelopen jaren zo gesteund hebben in de kerkzaal van de Kleine Kerk aan de Rijksstraatweg met een lezing van Professor Piet van Reenen over het aller-vroegste Duivendrecht.

Dankzij een bijdrage van de Stichting Promotie Ouder-Amstel was het mogelijk een brochure "10 jaar Wel en Wee van de SOD" uit te brengen.

De voormalige Sophia'shoeve (1883) bestond 9 juni precies 125 jaar. Sinds 2003 zijn de beide boerderijen aan de Rijksstraatweg 228 en 226 rijksmonumenten. Na de restauratie kreeg de Sophia's hoeve de naam van de nieuwe eigenaren: Wintershoven. Rob Wintershoven doopte 9 juni een door hem vervaardigd levensgroot beeld van Sophia en daarmee keerde zij op de hoeve terug.

De Sint Urbanusparochie vierde het 150 -jarig bestaan van deze parochie en aartsbisschop Dr. Wim Eijk kwam voor de viering naar Duivendrecht en trok na de hoogmis met velen in processie door Duivendrecht, het dorp waar hij aan de Rijksstraatweg 221 geboren werd, op school ging en misdienaar en organist was. Tijdens zijn studiejaren woonde hij op de pastorie bij pastoor Laan.

Op Open Monumentendag Duivendrecht kwam Digna Sinke in de Kleine Kerk haar - in 1972 opgenomen zwart/wit film - Stadrand zelf toelichten. Voor het conserveren van deze film heeft de SOD een bijdrage ontvangen van het Coöperatief Fonds van de Rabobank. En zo is het mogelijk gemaakt om de Duivendrechtse een kijkje te laten nemen in het leven van een ouder echtpaar aan de Duivendrechtsekade en hun hondje Sjerrie.

Ferd van Schaik, de laatste boer van Duivendrecht, geboren en getogen op de Antoniushoeve, naast de RK Kerk, herdenkt met kerstmis zijn 90e geboortedag.

Van twee markante Duivendrechtse hebben wij in 2008 afscheid genomen: Joop Vrolijk en Rinske Vermeulen - Vogelsang. Verhalen uit hun levens zijn eerder opgetekend in Oud-Duivendrechtse Saecken.

De drie nummers van Oud-Duivendrechtse Saecken die in 2008 uitkwamen zijn enthousiast ontvangen:

Binnen en buiten de banne Nummer 1, jaargang 5, februari 2008

Aan en rond de Duivendrechtsekade Nummer 2, jaargang 5, juni 2008

Wat ben je toch veranderd in die jaren... Nummer 3, jaargang 5, september 2008

In het voorjaar 2008 kwam een mailtje binnen van een studente geschiedenis aan de universiteit van Amsterdam. Zij wilde graag informatie hebben over de geschiedenis van Duivendrecht, in het kader van een onderzoek naar de dorpsgemeenschap van Duivendrecht in tijden van verstedelijking 1930 – 2000. Uiteraard hebben de Duivendrechtse, die gevraagd zijn, van harte meegewerkt aan deze microstoria.

Brenda Broekhuizen heeft met haar onderzoek over ons dorp heel hoog gescoord. En de redactieleden van Oud-Duivendrechtse Saecken zijn heel blij en dankbaar dat Brenda spontaan toestemming gaf om haar onderzoek uit te geven als *het eerste nummer van Oud-Duivendrechtse Saecken van 2009*.

Met dit nummer ODS nr. 1 / 2009 heeft u een waardevol document in handen over de geschiedenis van Duivendrecht. Brenda is er in geslaagd om te laten voelen hoe de verstedelijking in Duivendrecht heeft plaats gevonden. Een document als dit moet u echt heel goed bewaren. Nooit eerder was zo zorgvuldig én compact én leesbaar geschreven over dit aspect van de historie van ons dorp.

In aansluiting op deze scriptie heeft de SOD op 17 november met beeldmateriaal uit familiearchieven van (oud-)Duivendrechtse gehoor gegeven aan het verzoek van de Openbare Bibliotheek Amsterdam om in de bibliotheek aan het Dorpsplein in Duivendrecht een presentatie te verzorgen over dit thema.

Oude én nieuwe Duivendrechtse zijn in 2008 begonnen aan een nieuw gezamenlijk hoofdstuk in de geschiedenis van Duivendrecht: met vereende krachten wordt gewerkt aan een **GROEN** en kleinschalig Duivendrecht. *Duivendrecht een dorp in een stad*, maar wel een DORP met het daarbij horende karakter.

Veel leesplezier en tot de volgende Saeck, die al in voorbereiding is en in het voorjaar van 2009 verschijnt. Wil Bart, Jo Blom, Netty Pieneman en Ans Quirijnen, redactieleden Oud-Duivendrechtse Saecken.

HOE U KUNT BIJDAGEN.....

Als abonnee op het blad Oud-Duivendrechtse Saecken betaalt u per nummer een **minimale bijdrage van € 2,50 per nummer**. *De prijzen voor papier en inkt zijn enorm gestegen sinds het eerste nummer van Oud-Duivendrechtse Saecken in 2003 verscheen. Dat is de reden waarom wij om een hogere bijdragen moeten vragen.*

De postabonnees verzoeken wij het bedrag voor de portokosten (1.76 euro per nummer) daarbij op te tellen. U kunt zelf op de wikkel zien hoeveel er precies aan zegels geplakt is.

Het geld dat u meer over kunt/wilt maken komt ten goede aan de Stichting Oud-Duivendrecht.

**Postbank nr.7875172 t.n.v. de Stichting Oud-Duivendrecht
Mw. J.E. Pieneman – de Jonge, Kloosterstraat 22, 1115 BL Duivendrecht**

Wilt u bij de mededelingen op de overschrijving duidelijk vermelden **voor welk afzonderlijk nummer u betaalt**. Bijvoorbeeld: nummer 1, januari 2009.

Het is ook mogelijk om één bedrag en/of donatie **per jaar** te storten op de rekening van de Stichting. U ontvangt er minimaal 3 nummers van ODS per jaar voor terug.

Voor abonnees die het gewend zijn om de bijdrage in de drukkosten en hun donatie in een **envelopje** in de brievenbus te doen bij de redactieleden of bij de penningmeester: dat kan nog steeds. Wilt u svp op de envelop **uw naam** vermelden en **voor welk nummer u betaalt**.

Voor de losse nummers, die u ophaalt bij de bibliotheek in Ouderkerk of Duivendrecht of in het Gemeentelijk Historisch Museum, betaalt u rechtstreeks 5 euro aan de balie.

Voor abonnementen, adviezen, opmerkingen en suggesties kunt u terecht bij de redactie:

Wil Bart, W.Fenengastraat 50, 1096 BM Amsterdam, T 0206922986
Jo Blom, 't Ven 2, 1115 HB Duivendrecht, T 0206909023 M 0622521536
Netty Pieneman, Kloosterstraat 22, 1115 BL Duivendrecht T 0206990773
Ans Quirijnen, Waddenland 41,1115 XD Duivendrecht, T 0206992574

Het e-mailadres van de SOD is: st.oud-duivendrecht@planet.nl

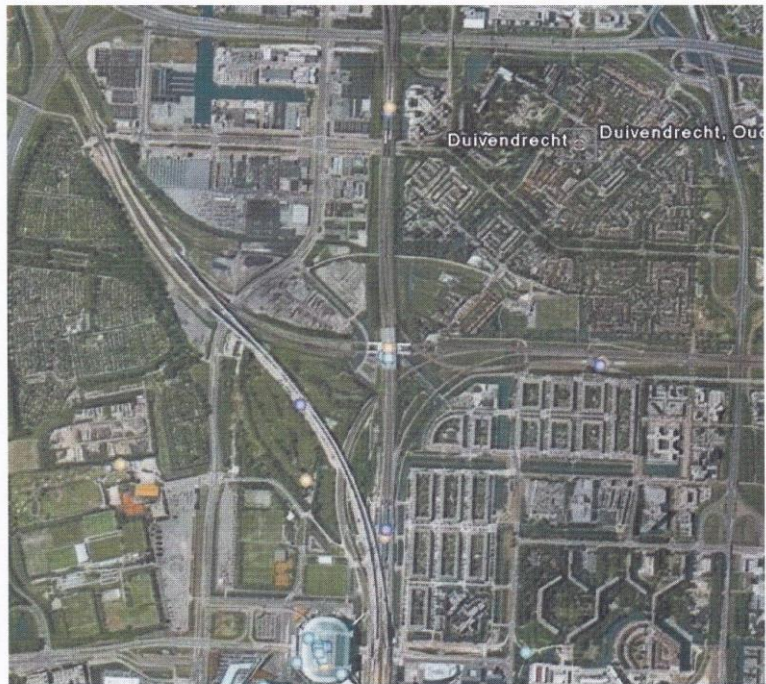
Als u met Uw verhalen en/of foto's een bijdrage wilt leveren aan Oud-Duivendrechtse Saecken en/of DE WAAIER in de bibliotheek op het Dorpsplein kunt u ook terecht bij de redactie van ODS. In de wisselende panelen van de WAAIER vindt u steeds nieuwe artikelen en foto's van de historie van Duivendrecht.

Wilt u met een (eigen) groep wandelen in Duivendrecht, langs de historische objecten die in Duivendrecht nog bewaard gebleven zijn? Neem dan contact op met Jo Blom of Wil Bart. Met deze dames kunt u bespreken waar uw interesse naar uit gaat. En zij kunnen u gidsen.

Gegevens over de Stichting Oud-Duivendrecht en historische aspecten van de geschiedenis van Duivendrecht / Ouder-Amstel vindt u ook op de website, die Rob Veldhuijzen van Zanten voor de SOD bijhoudt: <http://home.wanadoo.nl/sic/sod/>

Duivendrecht: een dorp in een stad

Een studie naar de dorpsgemeenschap van Duivendrecht in tijden van verstedelijking, 1930-2000.

Brenda Broekhuizen

Duivendrecht: een dorp in een stad

**Een studie naar de dorpsgemeenschap van Duivendrecht in tijden van
verstedelijking, 1930-2000.**

Vak: Het geheim achter de historische bestseller

Docent: Marjolein 't Hart

Universiteit van Amsterdam

4 juli 2008

Brenda Broekhuizen

B.Broekhuizen@student.uva.nl

Afbeeldingen op titelblad:

Boven regio Duivendrecht rond de jaren vijftig (Foto in bezit van Harry Kolk).

Onder regio Duivendrecht tegenwoordig (www.googleearth.nl).

Uit deze uitgave mag worden geciteerd, onder vermelding van de bron.

Inhoudsopgave

Verantwoording	4
Inleiding	5
1. Het dorp en de inwoners voor 1960	7
1.1 Amsterdam en Duivendrecht, een eeuwenoude verbintenis	7
1.2 De dorpsgemeenschap van Duivendrecht tussen de jaren '30 en '60	12
2. Incorporatie binnen de stad	17
2.1 De plannen en besluitvorming	18
2.2 De onteigeningen	22
3. Duivendrecht: voorstad van Amsterdam?	26
Gevolgen van verstedelijking voor de gemeenschap	26
Conclusie	31
Literatuuropgave	33

Verantwoording

Voor u ligt het resultaat van een onderzoek dat ik heb gedaan in het laatste jaar van mijn bachelor aan de Universiteit van Amsterdam. Het onderzoek is gedaan naar aanleiding van het vak *Op zoek naar het geheim achter de historische bestseller*. Het uitgangspunt van dit vak was het gegeven dat veel historische bestsellers geschaard kunnen worden onder het genre *microstoria*, zoals Geert Maks *Toen god verdween uit Jorwerd* en A. Th. van Deursens *Een dorp in de polder*. Het genre vond zijn oorsprong in Italië, toen Carlo Ginzburg *De kaas en de wormen* schreef, en vond navolging in onder andere Frankrijk, Engeland en dus Nederland. Bij een *microstoria* wordt een kleine onderzoekseenheid genomen, bijvoorbeeld een dorp, een familie, of in het geval van *De kaas en de wormen* zelfs slechts één persoon. Er wordt als het ware met een loep naar de geschiedenis gekeken, dit verklaart ook de term *microstoria*. Ook zijn bij een *microstoria* juist niet de spraakmakende bekende personen de sterren, maar wordt er aandacht besteed aan ‘de gewone mens’. Wat betekent het voor gewone mensen, als de regering een bepaald besluit neemt?

Ik raakte enthousiast over deze manier van onderzoek doen, en besloot het er zelf op te wagen. Ik heb geprobeerd een *microstoria* te schrijven over het opmerkelijke aan Duivendrecht: een dorp omsloten door een stad. Met behulp van interviews, bronnen uit het archief en secundaire literatuur heb ik geprobeerd om reconstrueren wat het met mensen doet, als een dorp steeds meer ingesloten raakt door een grote stad, als mensen gedwongen moeten verhuizen en als het dorp waarin ze wonen totaal van aangezicht verandert.

Graag wil ik een aantal mensen bedanken die mij geholpen hebben bij mijn onderzoek. Allereerst de stichting *Oud-Duivendrecht*, met Ans Quirijnen in het bijzonder, die me alle (digitale) exemplaren van *Oud-Duivendrechtse Saecken* leende. Daarnaast natuurlijk ook de mensen die ik geïnterviewd heb: An en Bertus Wierdsma, Netty Pieneman, Bep en Harry Kolk en Roland Vallentin, van actiegroep *Duivendrecht nu*. Tot slot de docente en alle medestudenten van het vak *Op zoek naar het geheim van de historische bestseller*, voor de inspiratie en de feedback.

Brenda Broekhuizen

Duivendrecht, zomer 2008.

Inleiding

Op weg vanaf centrum Amsterdam naar de tentamenzalen van de UvA in Holendrecht heb ik vaak peinzend in de metro naar buiten zitten te kijken. Zodra de metro boven de grond kwam zag ik dan opeenvolgend aan de linkerkant station Amstel opdoemen, alvorens rijtjeshuizen het beeld bepalen, waarna de Bijlmerbajes oprijst. Je bent dan nog niet in de Bijlmer, deze gevangenis wordt in de volksmond slechts zo genoemd omdat de vier betonnen torens naar de flats in de Bijlmer verwijzen. Opmerkelijk genoeg is na de gevangenis en voor station Duivendrecht een klein stukje weiland te zien met een boerderij, zomaar in Amsterdam!

Daarna bepaalt beton weer het beeld: het beton van de flats in de Bijlmer en van de hoge gebouwen van de bedrijven die zich bij station Bijlmer hebben verschanst, vanwege de beloofde goede verbindingen nu het station een opknapbeurt heeft ondergaan. Op de terugweg naar centrum Amsterdam, wierp ik soms nogmaals een blik op het weiland, waar af en toe zelfs een aantal schapen staan te grazen. Even verderop een kerk, waarvan het haantje op een van de twee torens licht lijkt te geven door de weerkaatsing van de zon. Huizen staan langs een rechte weg: het geheel doet nogal dorps aan. Maar voordat ik het tafereel beter in me op heb kunnen nemen is de metro altijd alweer bij de gevangenis beland.

Sinds ik een jaar geleden toevalligerwijs in Duivendrecht ben komen te wonen, ben ik al heel wat meer te weten gekomen over de plaats. Maar toch verwonderde ik mezelf nog vaak over de uitzonderlijke positie van Duivendrecht: aan twee kanten ingeklemd door Amsterdam. In de overzichtswerken van Amsterdam is er geen informatie over te vinden, afgezien van een paar zinnen. Uitgebreid melding wordt gedaan van de uitbreidingsplannen van Amsterdam, maar geen enkele historicus heeft zich afgevraagd wat dit allemaal tot gevolg had voor Duivendrecht als dorp. Want een dorp, dat is Duivendrecht onmiskenbaar. Wie een treinkaartje naar station Duivendrecht koopt zoekt zich wezenloos naar de plek van het dorp tussen de vele plaatsnamen: het staat niet onder Amsterdam zoals de meesten zouden verwachten, maar heeft een eigen plaats onder de D. Hoewel bijna iedere Amsterdammer denkt dat Duivendrecht bij Amsterdam hoort, wordt het dorp Duivendrecht al sinds de middeleeuwen bestuurd vanuit Ouderkerk aan de Amstel. Samen vormen de dorpen de gemeente Ouderamstel. Het dorpsleven in Duivendrecht is nog goed te herkennen: zo zijn er de comités voor onder andere de sinterklaasviering en de koninginnedagviering. Ook is er een vrijwillige brandweer met een eigen kazerne in het midden van het dorp, terwijl een stichting actief is waarvoor (amateur) historici het verleden van Duivendrecht in kaart te brengen. Het motto van de stichting spreekt boekdelen over het ‘eigen’ gevoel van de Duivendrechtters: *het behoud van het historisch en landelijk karakter en het tegengaan van verdere verstedelijking van Duivendrecht.*¹

Maar zijn deze actieve dorpelingen nu allemaal Duivendrechtters in hart en nieren, of zijn het Amsterdammers die op zoek waren naar goedkopere woonruimte en zich nu wentelen in het dorpsleven? Vóór de enorme bouwexplosie van de wederopbouw na de oorlog, was Duivendrecht immers veel kleiner en ook nog een echt dorp in fysiek opzicht: niet ingeklemd tussen twee Amsterdamse stadsdelen, maar van twee kanten omgeven met grote weilanden. Er stonden in 1963 nog 24 boerderijen in Duivendrecht, nu nog maar twee. De rest is gesloopt, en er zijn appartementen en flats in de plaats gekomen: Duivendrecht verstedelijkte, en nam behoorlijk in bevolkingsaantal toe. Naast de bestaande dorpsamenleving kwam dus een enorm aantal

¹ <http://home.wanadoo.nl/sic/sod/index.html>, geraadpleegd in juni 2008.

mensen ‘van buitenaf’ te leven. Dit feit bracht me op de belangrijkste vraag die ik me voor deze paper heb gesteld: Wat waren de gevolgen van de verstedelijking van het dorp vanaf de late jaren ‘60 tot begin jaren ‘80 van de twintigste eeuw voor de dorpsgemeenschap van Duivendrecht?

Om tot antwoord van deze centrale vraag te komen zijn een aantal onderschikte vragen belangrijk om te stellen. Ten eerste moet ik erachter zien te komen hoe de dorpsgemeenschap uit Duivendrecht functioneerde voordat de bouwexplosie begon. Hoe zag de dorpsgemeenschap eruit? Waren de dorpingen alleen op hun eigen dorp gericht, of stonden de mensen toen al met een been van hun leven in Amsterdam? Vervolgens zal ik de naar mijn ogen belangrijkste kenmerken van de verstedelijking in kaart proberen te brengen: het volbouwen van de weilanden in en om Duivendrecht en de incorporatie van Duivendrecht binnen de grootstedelijke infrastructuur van Amsterdam - door spoorwegen, rand- en rijkswegen. Wat veranderde er nu allemaal precies, en hadden de Duivendrechters ook inspraak op alle veranderingen? Tot slot zal ik beoordelen hoe de dorpsgemeenschap van Duivendrecht de gedaanteverandering ondergaan heeft. Wonen de voormalige boeren nog in Duivendrecht, of zijn ze weggetrokken? In welke mate zijn de nieuwkomers in de dorpsgemeenschap geassimileerd, en hoe staan de oude Duivendrechtters ten opzichte van de nieuwkomers?

Om deze vragen te beantwoorden heb ik gebruik gemaakt van een divers aantabronnen. Ten eerste heb ik literatuur gebruikt die gaat over Amsterdam in de twintigste eeuw en de bouw van Amsterdam Zuid Oost, de metro, en het station Duivendrecht. Daarnaast heb ik de beschikbare literatuur over Ouderamstel gebruikt, maar aangezien die beperkt is, heb ik ook toevlucht moeten zoeken tot het archief om mijn vragen te kunnen beantwoorden. Tot slot heb ik een aantal mensen geïnterviewd in Duivendrecht. Bij het vinden van deze mensen heb ik hulp gehad van de stichting Oud-Duivendrecht.

Ten eerste heb ik met Bertus en An Wierdsma gesproken. Bertus is als kruidenierszoon geboren en getogen in Duivendrecht, ook An is er als dochter van de groenteman opgegroeid. Bertus is altijd zeer actief geweest in het sociale leven van het dorp: hij zat onder andere bij de vrijwillige brandweer, het fanfarekorps, de winkeliersvereniging en de dorpsraad. Daarnaast heb ik met Netty Pieneman gesproken, die eveneens is opgegroeid in het dorp. Ze kent veel mensen in Duivendrecht, en heeft weer andere ervaringen met het dorp dan de Wierdsma’s, alleen al omdat ze van huis uit doopsgezind is opgevoed in plaats van katholiek. Ook heb ik een interview gehad met Bep Kolk en haar zoon Harry Kolk, allebei geboren en getogen in Duivendrecht, terwijl Bep nog steeds in een van de weinige boerderijen woont. Zij weten veel over het lot van de boeren in het dorp en de onteigeningen. Tot slot heb ik met Roland Vallentin gesproken, die op latere leeftijd in Duivendrecht is komen wonen. Als echte forens had hij weinig te maken met het dorp, maar doordat de gemeente sinds kort met nieuwe plannen is gekomen waarvoor een heel groot deel van Duivendrecht op de schop zou moeten, is hij in actie gekomen om mensen tegen het plan te mobiliseren. Zijn ervaringen met de dorpsgemeenschap zijn voor mij van waarde. Ongetwijfeld zullen deze interviews me ook een veel levendiger beeld kunnen schetsen dan dat ik op basis van archiefmateriaal kan reconstrueren: Over de interessante geschiedenis van het overleven van een dorp middenin de stad.

1. Het dorp en de inwoners voor 1960

Het was kerst, en het moet in 1951 zijn geweest. Kruidenierszoon Bertus Wierdsma was 21 jaar. Er was een soiree in het Krasnapolski in Amsterdam dat werd gehouden in de prachtige wintertuin. Nu leken de gangen van het hotel op die van ieder ander chique hotel, maar zodra je de wintertuin betrad, leek het alsof je in een andere wereld was. In deze betoverende omgeving op kerstavond in 1951 ontwaarde Bertus An Bon tussen de mensenmassa. Zij was vanuit Duivendrecht met haar vriendinnen in een taxi naar het Krasnapolski gebracht. Ze kenden elkaar natuurlijk al van het dorp: Bertus hielp zijn vader vaak met de winkel en fietste met de bakfiets soms langs het huis van An, als zij daar net de ramen stond te lappen. Ook met dansles in betondorp, een recent gebouwde wijk in Amsterdam vlakbij Duivendrecht, waren ze elkaar tegengekomen. Eens in de veertien dagen waren zo ongeveer alle Duivendrechtse jongeren daar wel te vinden. Op de soiree in het Kras sloeg de vonk dan toch echt over en Bertus zocht toenadering. Toen de bijzondere avond op z'n eind liep wilde Bertus haar graag naar huis brengen. Ze gingen lopend, zodat ze nog langer samen konden zijn.² Aangezien het stuk zo'n zeven kilometer is, moeten ze er ruim anderhalf uur mee bezig zijn geweest. En An in haar cocktailjurk, ze zal vast geen gemakkelijke schoenen aan hebben gehad. Stel je voor: Op hakken van het Kras naar Duivendrecht... Dan zit het met de liefde wel goed.

In dit hoofdstuk zal ik onderzoeken hoe het leven in Duivendrecht was voordat de woelige jaren zestig begonnen. In de eerste plaats wil ik de nadruk leggen op de verbintenis die Duivendrecht had met Amsterdam, want zoals in bovenstaand verhaal al blijkt, waren de mensen uit Duivendrecht daar zo nu en dan wel te vinden. Daarnaast zal ik een poging doen om de dorpsgemeenschap in kaart proberen te brengen. Hoe was het leven in het dorp? Hoe ging men met elkaar om, en hoe zag het culturele leven eruit?

1.1 Amsterdam en Duivendrecht, een eeuwenoude verbintenis

Voordat de periode aanbrak die gekenmerkt werd door hevige verstedelijking, was Duivendrecht geenszins een boerendorp dat geïsoleerd was. Vanaf de late middeleeuwen, toen Amsterdam zich eerst begon te ontwikkelen tot grote stad, later in de gouden eeuw zelfs tot centrum van de wereld, waren de mensen uit Duivendrecht verbonden met de stad, en was de stad verbonden met het ommeland.

Op een kaart van deze tijd valt te zien dat Duivendrecht toen alleen uit boerderijen bestond. De Watergraafsmeer is op deze kaart al ingepolderd, de Bijlmermeer daarentegen nog niet, maar dat zou spoedig gebeuren. Zonder het kapitaal uit Amsterdam hadden deze prestigieuze projecten nooit uitgevoerd kunnen worden. Een ander belangrijk uiterlijk kenmerk van Duivendrecht dat de band met Amsterdam onderstreept is ook tot stand gekomen in de gouden eeuw en op deze kaart te zien: de Weespertrekvaart. Deze vormde voor het dorp de scheiding met de Watergraafsmeer, maar was evengoed een belangrijke verbindingsweg van de regio met Amsterdam. Het moet in de trekvaart een drukte van belang zijn geweest met boten, volgestouwd met goederen voor de Amsterdamse markt. De Duivendrechtse zelf zullen ook veelvuldig van deze waterweg gebruik hebben gemaakt, de boeren produceerden immers ook voor de stad. Kaas, melk en vlees zorgde ervoor dat de stedelijke bevolking gevoed werd. Hiernaast zorgde de waterweg er voor dat de kades aan weerskanten van de Rijksstraatweg uiteindelijk een aantrekkelijke plaats werden voor nijverheid.

² Interview met Bertus en An Wierdsma, 22 mei en 3 juni 2008.

1. Kaart van de regio Duivendrecht in de zeventiende eeuw.
Uit: Universiteitsbibliotheek UvA, kaartencollectie.

Sinds de gouden eeuw waren bovendien gefortuneerde Amsterdammers met grote villa's neergestreken langs de oevers van de Amstel om de stadsdrukte te kunnen ontvluchten. In 1630 was de Watergraafsmeer ingepolderd, en daar gebeurde hetzelfde langs de Middenweg. Een mooi voorbeeld van een landgoed dat tot op de dag van vandaag zich nog in de Watergraafsmeer bevindt is dat van Frankendael.³ In hun vrije tijd maakten deze rijke families rijtochtjes en ze zullen daarbij ongetwijfeld langs de hoofdweg van Duivendrecht zijn gekomen, de Duivendrechtselaan (tegenwoordig Rijksstraatweg geheten).

De stad Amsterdam groeide in de loop der tijd steeds meer naar Duivendrecht toe, waardoor de grens tussen de gemeentes vervaagde. Een voorbeeld is de industriehoek die ontstond aan de Duivendrechtse oever van de Amstel, de Omval geheten. Hoewel de industriehoek op het grondgebied van Ouderamstel stond, werkten in de fabrieken volgens onderzoeker Van Schaik voornamelijk Amsterdammers.⁴ De aanleg van een spoorwegverbinding tussen Amsterdam en Utrecht in 1843, die in 1845 doorgetrokken werd tot Arnhem en in 1856 naar Keulen, deed de markering tussen stad en platteland ook substantieel verkleinen, althans voor Amsterdam.⁵ De spoorlijn liep vlak langs Duivendrecht (nu was Duivendrecht ingeklemd tussen de spoorweg en de trekvaart) maar aanvankelijk was er geen station. Als iemand gebruik wilde maken van

³ Boudewijn Bakker 'De zichtbare stad, 1578-1813' in W. Frijhof en M. Prak (red.) *Geschiedenis van Amsterdam II a, Centrum van de Wereld - 1578-1650* (Amsterdam 2004) 17-102 aldaar, 95-100.

⁴ P. van Schaik, *Ouder-Amstel. De Oostkant van de Amstel in de stroom van de tijd* (Ouderkerk aan de Amstel 2007) 85.

⁵ Remieg Aerts 'De stedelijke orde. Herbestemming en nieuwe infrastructuur' R. Aerts en P. de Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam III, hoofdstad in aanbouw - 1813- 1900* (Amsterdam 2006) 59-139, aldaar 78.

het spoor om bijvoorbeeld naar Utrecht te gaan, zou de persoon in kwestie eerst naar Amsterdam moeten, of naar Abcoude (al in de goede richting) waar sinds 1871 een stationsgebouw was.⁶ Pas in 1897 kwam in Duivendrecht een opstapplaats voor de trein. Het is niet waarschijnlijk dat de bewoners van het dorp erg veel gebruik maakten van het spoor, aangezien de opstapplaats in 1938 weer opgeheven werd.⁷ Waarschijnlijk zullen de Duivendrechtse wat de economie betreft altijd meer geconcentreerd zijn geweest op Amsterdam, het karige gebruik van de spoorlijn schijnt daar geen verandering in hebben gebracht.

Desalniettemin heeft de spoorweg als fysieke grens voor het dorp waarschijnlijk wél z'n indruk gemaakt. Zo liep het land van de boeren die aan de Duivendrechtse laan gesitueerd waren soms door tot aan de Amsteloever. Een stille getuige hiervan is het feit dat de boerderij waar de familie Kolk woont 'Ons genoeg' is genaamd, terwijl je, als je op de kaart de lijntjes van de verkavelingslootjes volgt tot aan de Amstel, het huis 'Mijn genoeg' vindt. Een telg van de familie had aan de andere kant van de landerijen zijn eigen huis gebouwd. Toen de treinbaan werd gelegd, was het land van de familie fysiek in tweeën gedeeld. Ook het feit dat er iets moderns als een trein met een ongeëvenaarde snelheid vlak langs het dorp reed, moet veel indruk hebben gemaakt. Dat sommige bewoners uit Duivendrecht de trein en het spoor een betekenis hebben gegeven in hun leven, blijkt uit een opmerking van Rinske Vogelensang. Zij was een dochter van de fortwachter van het fort Duivendrecht (ook wel fort Bijlmer genoemd), onderdeel van de stelling van Amsterdam. Rinske vertelde dat toen de familie tussen 1930 en 1937 op het fort woonde, er nooit een wekker nodig was. Bij de komst van de eerste trein bij het station dat vlakbij lag, werd iedereen onvermijdelijk klaarwakker: het teken om op te staan.⁸

In de loop van de negentiende eeuw waren er al wat huizen verschenen op de twee kades aan weerszijde van de Rijksweg, die lang de Weespertrekvaart liepen. In het begin van de twintigste eeuw kwamen er steeds meer huizen bij, vooral in de jaren twintig en dertig, toen Duivendrecht in de woorden van An en Lucy Klöpping 'de vleugels uit ging slaan'.⁹ Mensen die zich in Duivendrecht kwamen vestigen waren soms boerenzonen die hun ouders niet opvolgden maar de nijverheid of de handel gingen, maar er kwamen ook veel mensen uit Amsterdam zich in het dorp vestigen. Deze mensen vonden in Duivendrecht bijvoorbeeld de ruimte om een bedrijf te beginnen waarbij grond nodig was die in Amsterdam onbetaalbaar was geworden. De grondprijs in de stad lag uiteraard een stuk hoger dan in Duivendrecht, zodat het voor veel starters in deze moeilijke tijden aantrekkelijk was om in het dorp een nering te beginnen. De huizen werden eerst vooral aan de rijksweg tussen de boerderijen in gebouwd, later maakte men gebruik van dwarsstraten die haaks op de hoofdweg stonden, maar wel de natuurlijke verkaveling van de weilanden volgden. Het verschil is goed te zien als de kaart uit de zeventiende eeuw vergeleken wordt met die uit 1930. Maar opvallend is ook vooral dat veel hetzelfde gebleven is: hoofdwegen hadden nog steeds dezelfde loop, terwijl het gebied nog een overwegend agrarisch karakter had.

⁶ www.stationsweb.com/abcoude, geraadpleegd in juni 2008.

⁷ www.stationsweb.com/duivedrechtI, geraadpleegd in juni 2008.

⁸ 'De dochter van de fortwachter vertelt', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 4, 6-9, aldaar 8.

⁹ 'Portret van M.A. de Ruyter 1896-1980', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 18-23, aldaar 18.

2. Kaart van Duivendrecht uit 1930 Uit: Universiteitsbibliotheek UvA, kaartencollectie.

Tijdens het interbellum was er in Amsterdam een hevig tekort ontstaan aan woningen en daar werd driftig gebouwd. Toch was deze bouwwoede niet voldoende om alle mensen in Amsterdam naar vrede te kunnen huisvesten. Daarom waren er door de stad vast maatregelen genomen om ook nog in de toekomst uit te kunnen breiden. Een groot gedeelte van het omliggende land werd in 1921 geannexeerd, zodat in de nieuw aangeworven gebieden grootschalige stadsuitbreidingen zouden kunnen plaatsvinden. Onder deze annexatie viel ook gebied van de gemeente Ouderamstel: de industriehoek bij de Omval en de Duivendrechtse kade, de kade die vanaf de Omval langs de Weespretrekvaart liep. Hierdoor kwam Amsterdam vlak naast de bewoning van Duivendrecht te liggen. Natuurlijk stonden sommige omliggende gemeenten, inclusief Ouderamstel, niet te juichen bij deze gebiedsafstand. De annexatie werd gezien als het 'ten prooi geven van de echt nationale beschaving onzer dorpen aan de hebzucht van een bedorven, door internationale dwaalleren verwaasde stad'.¹⁰ Toch wist Amsterdam te overtuigen door te wijzen op het nijpende woningtekort en de moderne eisen die gesteld zouden moeten worden aan grootschalige uitbreidingen, zoals een doordachte planning van nieuwe verkeerswegen en treinverbindingen.

De nieuwkomers uit Amsterdam hadden natuurlijk al een band met de stad, maar vrijwel alle mensen die in de jaren twintig en dertig in Duivendrecht kwamen wonen om een bedrijfje op te zetten, zochten in de stad hun hoofd- dan wel bijverdienste. Ten eerste waren er de melkboeren, waarvan er in het midden van de twintigste eeuw wel vier in Duivendrecht gevestigd waren. Aan het begin van de eeuw probeerden ze

¹⁰ Piet de Rooy, 'Oorlog en revolutie 1914-1925' in: P. de Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam IV, Tweestrijd om de hoofdstad - 1900-2000* (Amsterdam 2007) 73-126, aldaar 119.

allemaal driftig een wijk te winnen waar ze melk, kaas en wat ook maar geld opbracht vast aan huis konden bezorgen, en was de concurrentie heftig.

Klaas van der Vaart was zo iemand, die als jongste zoon van boer van der Vaart op de boerderij weinig toekomst had. Daarom was voor hem melkbezorger een goed alternatief. Toen Betondorp werd gebouwd in de jaren twintig zat Klaas met zijn zusjes op de hagelnieuwe stoepen te wachten, om te vragen of zij de melkbezorgers van de nieuwe bewoners mochten worden. Eerst met een handkar, later met paard en wagen, bracht Klaas zo zijn waar aan de man in Amsterdam. Eenmaal een vaste wijk, waren de melkboeren in Duivendrecht ook solidair aan elkaar, en bij vakantie werd de wijk van een ander tijdelijk overgenomen.¹¹

Daarnaast waren er de ambachtslieden, die overal klusten, als er maar iets te verdienen viel. Een voorbeeld is de Timmerman 'opa' Ruigrok van de Werve. Op latere leeftijd in Duivendrecht gekomen, bleef hij er wonen tot aan zijn dood in de jaren veertig. Strikt gezien was het toen niet meer Duivendrecht, aangezien de Duivendrechtse kade, waar hij aan woonde, vanaf 1921 aan Amsterdam toebehoorde. Hij timmerde onder andere doodskisten in elkaar, en op verzoek kwam hij de dode ook afleggen. In Amsterdam stuitte dit af en toe op een probleem, namelijk als hij de doodskist met de dode en al van een krappe etagewoning naar beneden moest zien te sjouwen. Het was namelijk al eens gebeurd dat de familie, als ze nog in de kist wilden kijken, hun dierbaren rommelig en opgepropt in de kist zagen liggen. Voortaan nam opa Ruigrok grote meubelmakerspijkers mee, om de dode aan de kist vast te kunnen nagelen, zodat alles er nog keurig bijlag als de kist uit huis was gebracht.¹²

Ook de groenteboeren Hein Bon en Kooy, en slager van Walbeek waren vaak in Amsterdam te vinden. Slager van Walbeek, die in 1912 als slager begon op de Duivendrechtselaan, kocht in Amsterdam zijn slachtvee, op de slachtveemarkt aan het einde van de Molukkerstraat. De groenteboeren haalden in de jaren dertig op de Amsterdamse groentemarkt 's morgens vroeg hun groenten, Bon heeft altijd ook nog een bezorgwijk in de van Baerlestraat en de Koninginnewegbuurt gehad. Bij de kruideniers gold hetzelfde. In de jaren vijftig, toen Bertus Wierdsma kruidenier werd, waren er in Duivendrecht wel acht te vinden. Bertus had altijd voor tachtig procent 'uitbreng', zoals hij dat zelf noemt.

De meeste van deze winkeliers hadden naast hun bezorgwerkzaamheden ook een winkel aan huis, waar hun vrouw of de kinderen voor zorgden als vader z'n waar bij de klanten aan het bezorgen was. Hier konden de mensen uit Duivendrecht terecht, hoewel bij veel mensen in het dorp ook aan huis werd bezorgd. De verdiensten van de winkel was daarom ook nooit genoeg voor een gezin om van te leven. Zo was het winkeltje dat melkboer Teun Beukeboom aan de Rijksstraatweg had, eigenlijk meer een opslagplaats dan een winkel. Drie klanten op een dag waren al veel, vertelt zijn zoon Jan Beukeboom.¹³ Dit onderstreept des te meer de band die de middenstand uit Duivendrecht had met de stad die zo dichtbij was. Het merendeel kon zich slechts als zelfstandige vestigen, doordat in Amsterdam het geld te verdienen viel. Hieruit blijkt dat de dorpsgemeenschap van Duivendrecht dus nooit in zichzelf gekeerd was, maar erg georiënteerd was op Amsterdam: in economisch opzicht, zoals bovenstaande voorbeelden demonstrenen, maar ook in sociaal opzicht, aangezien veel mensen in Amsterdam waren grootgebracht, voordat ze naar Duivendrecht kwamen.

¹¹ 'Leverancier en klant: over het algemeen protestant. Klaas en Corrie van der Vaart vertellen', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 1, 16-23, aldaar 16-18.

¹² 'Dorpstimmertuin aan de molenkade', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 4, 27-37, aldaar 31.

¹³ 'De Duivendrechtse melk-inrichting', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 1, 38-41, aldaar 38.

1.2 De dorpsgemeenschap van Duivendrecht tussen de jaren '30 en '60.

Het dorp dat Bertus Wierdsma uit zijn kindertijd kent, is gekenmerkt door kleinschaligheid. Deze kruidenierszoon herinnert zich dat iedereen elkaar kende. An Wierdsma, zijn vrouw en dochter van groenteman Bon, beaamt dit. Toch woonden rond deze tijd al ruim duizend mensen in het dorp, boerderijen meegerekend. Grote families van tien kinderen waren in die tijd geen uitzondering, dus schoot de bevolking omhoog na de uitbreiding van een aantal dwarsstraten op de Rijksstraatweg. Natuurlijk kende je niet iedereen in het dorp even goed. Grofweg was het dorp in tweeën gedeeld. Er was het deel 'bij de brug', dat vanaf de Duivendrechtse brug aan de kant van Amsterdam doorliep tot de goederenspoorbaan. Deze goederenspoorbaan is goed te zien op de luchtfoto van Harry Kolk die op de titelpagina staat: het is de grote boog die rechtsboven de Rijksstraatweg doorsteekt. Achter deze spoorbaan was het kleinere 'achter in het dorp', dat op de foto te zien is. Binnen de buurten was er veel sociale controle en kenden de mensen elkaar redelijk goed, tussen de buurten kenden de mensen elkaar wat oppervlakkiger. Het hebben van een winkel, zoals de familie Wierdsma, was niet noodzakelijk om veel mensen in het dorp te kennen. Mensen die in Amsterdam werkten, zagen elkaar evengoed bij de kerkdienst, en als de kerk uitliep, 'dan sprak je dan weer eens die, en dan die'¹⁴

Ook bij de vele comités en verenigingen kwamen de dorpingen elkaar tegen. Zo vertelt Netty Pieneman dat haar opa een rijtje huizen liet bouwen op de Kloosterstraat in 1935, als zorg voor zijn pensioen. De vader van Netty kwam er ook te wonen, maar werkte op de beurs in Amsterdam. Toch was hij lid van het oranje comité in Duivendrecht, en zat hij bij de kascommissie van haar school.¹⁵

De school was naast de comités en verenigingen dus ook een plaats waar ouders elkaar ontmoetten als de kinderen opgehaald moesten worden. Van oudsher was er in Duivendrecht alleen een openbare school, voor alle gezindten. Nog volgens wetgeving uit de Bataafse Republiek moest onderwijs boven de geloofsverdeeldheid staan: de school diende de algemene christelijke en maatschappelijke deugden te bevorderen. Met de opkomst van politieke partijen die zich inrichtten naar godsdienst of ideologie, werd echter steeds meer aangedrongen (vooral uit de hoek van de orthodox-protestanten) op de mogelijkheid van het geven van bijzonder (naar geloofsrichting gesplitst) onderwijs. Het werd een ware politieke strijd, met als inzet gelijke subsidie voor alle bijzondere scholen.¹⁶ Deze schoolstrijd werd in het voordeel van de katholieken en protestanten beslecht in 1917, en zo konden de bijzondere scholen in Duivendrecht ook subsidie krijgen.

Zelfs zonder deze subsidie was in het dorp al in 1913 een start gemaakt met de katholieke school. Vanaf toen begonnen de Zusters van de Voorzienigheid die van de Lauriergracht in Amsterdam kwamen katholiek onderwijs te geven.¹⁷ Deze school werd St. Joannesschool genoemd. De school werd meteen druk bezocht, aangezien de meerderheid in Duivendrecht katholiek was. Maar wegens een tekort aan zusters, moesten ook leken in het onderwijs helpen. Aanvankelijk waren er met deze combinatie vier leerkrachten voor zes klassen, waardoor klas 1 en 2 en 3 en 4 gecombineerd werden. Af en toe was dit behelpen en improviseren. Onder de leken was er Juffrouw Janse, die

¹⁴ Interview met Bertus en An Wierdsma, 22 mei en 3 juni 2008.

¹⁵ Interview met Netty Pieneman, 22 en 30 mei 2008.

¹⁶ J.C.H. Blom, 'Nederland sinds 1830' in: J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.) *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn, 1993) 314-374, aldaar 323-325.

¹⁷ De informatie over de scholen in onderstaande alinea's komt grotendeels uit de scholenspecial van *Oud- Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 2.

meer dan veertig jaar les gaf in klas één en twee. Zij had soms wel zestig kinderen in de klas. Vanaf de jaren zestig moesten de zusters met lesgeven stoppen, omdat ze teveel bezigheden in Amsterdam hadden. Toen werd de heer Bekema schoolhoofd, en hij moest persoonlijk bij de ouders van de kinderen langs komen om hen te overtuigen dat het katholieke karakter van de school niet verloren zou gaan, en ook de aansluiting naar het voortgezet onderwijs niet in gevaar zou komen.

Bij de protestanten in het dorp begon het na de oprichting voor de katholieke school ook te kriebelen. Als de ouders hun kinderen protestants onderwijs wilden laten genieten kon dat in Diemen, Amsterdam of Abcoude, anders moesten ze naar de openbare school in het dorp. In 1917 was de ‘Vereniging tot Stichting en Instandhouding van Christelijke Scholen te Duivendrecht’ opgericht, en in 1918 kon de stichting een handtekeningenlijst met 67 namen overhandigen aan Gedeputeerde Staten, waardoor ze twee van de drie lokalen van de openbare school mochten huren voor 400 gulden per jaar. In de jaren dertig was de protestantse school uitgegroeid naar honderd leerlingen. Ondertussen had de school een nieuw gebouw gekregen achter de christelijke kerk. Met de komst van de katholieke en de protestantse school werd de openbare school veel te klein, zodat die opgeheven moest worden. De situatie was nu compleet omgekeerd: in plaats van de strenge katholieken en protestanten, gingen nu de openbaren buiten het dorp naar school, in Ouderkerk. Dit zou zo blijven totdat de bevolking in Duivendrecht begon te groeien door de bouw van de flats en appartementen in de jaren zestig en zeventig.

Waar in Den Haag al voor gevreesd was tijdens de schoolstrijd, namelijk het ontstaan van verschillende ‘zuilen’ binnen het onderwijs, had zich in Duivendrecht dus al gedeeltelijk voltrokken: Al voor de officiële subsidiëring had de katholieke lagere school zich losgemaakt, en de protestantse kinderen gingen meestal toch al buiten het dorp naar school om christelijk onderwijs te volgen. De verwijdering tussen de katholieken en protestanten werd door de twee scholen in het dorp slechts compleet en beter zichtbaar. Onder de kinderen van beide groepen was er veel rivaliteit, en volgens Bertus Wierdsma liep het regelmatig uit op een vechtpartij. Toch was er niet alleen haat en nijd; het hoofd van de protestantse school, meester Grimme, kon goed opschieten met zuster Clara, hoofd van de katholieke school. Zijn dochter, Riek Pos - Grimme, herinnert zich dat als er nieuwe burgemeester kwam, een welkomstlied werd geschreven door haar vader. Dit werd dan zowel door de protestantse kinderen als de katholieke kinderen uit volle borst gezongen.

Onder de volwassenen was er ook veel te merken van de verzuiling in de jaren dertig, maar tegelijkertijd was Duivendrecht eigenlijk te klein om helemaal verzuild te zijn. Zo waren er nu eenmaal meer katholieke winkeliers dan protestantse, dus moest er soms wel door protestanten boodschappen worden gedaan bij een katholiek, hoewel je dat misschien liever niet deed. Bertus Wierdsma vertelde dat de dominee in Diemen de protestanten opriep om toch vooral bij protestanten te kopen, waardoor hij als kruidenier en katholiek minder klanten kon krijgen. Voor Bertus zelf was het schipperen: hij bezorgde zijn waar bij de katholieke én de protestantse slager. Voor de eerlijkheid liet hij zelf zijn vlees om de week bij de ander vandaan komen, en at dus een keer in de twee weken van een protestantse slager.¹⁸

Op zondag wandelde een deel van Duivendrecht naar de grote katholieke kerk die zuidelijk aan de Rijksstraatweg lag, terwijl een ander deel van het dorp naar de protestantse kerk liep, die sinds 1924 in het midden van het dorp aan de Rijksstraatweg gebouwd was. Voordat de hervormde kerk er was gingen de protestanten buiten het

¹⁸ Interview met Bertus en An Wierdsma, 22 mei en 3 juni 2008.

dorp naar de kerk, de hervormden in Ouderkerk, de gereformeerden in Diemen. Sinds de bouw van het hervormde kerkje kwamen een aantal katholieken en protestanten elkaar noodgedwongen op zondag tegen tijdens de wandeling naar de kerk. Dit gebeurde nog steeds in het begin van de jaren vijftig, als 'opoe' Rijkema (de oma van Bertus Wierdsma) samen met haar huishoudster Pietje naar de katholieke Urbanuskerk liep, en onderweg vaak Gerard Smit (de opa van Riek Pos - Grimme) tegenkwam met zijn dochter Aaltje. Zij waren op weg naar de hervormde kerk, maar altijd werd even halt gehouden voor een groet en een praatje.¹⁹ Ook van buiten Duivendrecht kwamen mensen naar de kerk, soms op de fiets en de boeren vaak met paard en wagen. Bij de hervormde kerk konden de paarden worden gestald bij de naastgelegen boer Hooiveld, ook fietsen werden daar na verloop van tijd gestald.²⁰ De paarden van de katholieke kerkgangers werden gestald bij de kroeg een paar meter verderop, waar nu restaurant Lotgenoten huist.

In de jaren dertig tot in de jaren vijftig werd ook het culturele leven vanuit de kerk bepaald, en dit culturele leven was daarmee dus ook verzuild. Bij de protestanten was er voor de kinderen de meisjesvereniging 'Martha', een Knapen en Jongelingsvereniging 'Samuel', een houtsnijclub, een zondagsschool, het kinderkoor 'Klein maar dapper' en het meisjeskoor Soli Deo Gloria'. Voor de volwassen dames was er de naaikrans 'Eben Haëzer', en voor de mannen een mannenkoor. De verenigingen gebruikten allen het kerkgebouw, of de consistoriekamer achter het spreekgestoelte om samen te komen. Het mannenkoor, dat al rond 1920 bestond, heeft eerst ook nog het oude schoolgebouw van de christelijke school gebruikt.²¹ Bij dit koor zaten in ieder geval ook een aantal katholieken, wat problemen opleverde toen het koor naar de consistoriekamer verhuisde. Andersdenkenden waren hier namelijk niet welkom, vond de kerkleiding. Na wat discussies mochten de katholieken gedurende een jaar op proef meedoen, maar volgens het geschiedenisboekje van de hervormde kerk hadden de katholieke mannen het koor vrij snel verlaten.²²

De katholieken hadden zo hun eigen verenigingen. Het fanfare korps van St. Gregorius ging bij de katholieke activiteiten altijd voorop, en met koninginnendag liep heel Duivendrecht achter het korps aan. Dit fanfarekorps was in 1923 opgericht. Vanaf het begin kon ook de jeugd meedoen, en in 1965 kwam er ook het corps voor de tamboers bij, voor de jeugd. Hiernaast was er natuurlijk ook een katholiek mannenkoor, aangevuld met jongen sopraanstemmen. Zij traden tijdens de hoogmis en andere kerkelijke hoogtepunten op. De katholieke kerk had ook een afdeling van de graalmeisjes. Het doel was om de nieuwe generatie vrouwen en moeders weerbaarder te maken voor het gevaar van de aanstormende S.D.A.P., de politieke partij van de arbeiders. Zij hadden een jeugdbeweging, de A.J.C., die een afdeling had in Betondorp waar een aantal jongens en meisjes uit Duivendrecht lid van waren geworden. De katholieke kerk had in reactie op de socialistische massabeweging een eigen landelijke beweging opgericht: de Graalmeisjes. Ze trokken in Duivendrecht veel bekijks als ze in hun uniform door het dorp marcheerden met hun vlagvertoon en spreekkoren. De katholieke verenigingen repeteerden in het Willibrordus gebouw, aan de Rijksstraatweg.²³

¹⁹ 'Opoe Rijkema', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 12-17, aldaar 17.

²⁰ Aukjen Bellaar ea., *75 jaar kerk in Duivendrecht* (s.l. [Duivendrecht] 1998) 7

²¹ R. Pos-Grimme, 'Kende Duivendrecht voor 1950 een cultureel leven?', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr.3, 3-13, aldaar 3-8.

²² Bellaar ea., *75 jaar kerk in Duivendrecht* 9-10.

²³ Pos-Grimme 'Kende Duivendrecht voor 1950 een cultureel leven?', 9-12.

Ook sport kon in Duivendrecht beoefend worden. De katholieken hadden de voetbalvereniging ODA (Op doel af) en turnvereniging DOS (Door oefening sterk). Het probleem met de gymvereniging was alleen dat er geen gymlokaal met attributen in Duivendrecht was, en dat de meisjes dus naar Betondorp moesten om te oefenen. Voor velen was dat gevaarlijk, omdat de autoweg tussen Amsterdam en 't Gooi gepasseerd moest worden. Voor jonge meisjes was dit dus niet weggelegd.²⁴ Naast de katholieke verenigingen was er een neutrale vereniging waar gehandbald en gevoetbald werd: Tavenu. Sport en waarschijnlijk ook cultuur hoefde zich niet alleen te beperken tot Duivendrecht, met Amsterdam zo om de hoek. Netty Pieneman vertelde dat ze op veertienjarige leeftijd op softbal zat, haar broer zat op honkbal. Dit gebeurde achter het Ajax stadion in de Watergraafsmeer. Netty's broer zat daar in de buurt ook op voetbal, omdat hun vader tot een van de oprichters van die club (de Beursbengels) hoorde en er lang voorzitter is geweest. Naast de verenigingen was er rond de jaren dertig een wielersbaan in Duivendrecht; de Vekabaan. Als daar wedstrijden werden gehouden kon de middenstand van Duivendrecht rekenen op extra inkomsten: er kwam een hoop publiek op af.

Gedurende de oorlog was het lastig om het verenigingsleven in stand te houden. Dit kwam onder andere wegens bezuiniging op energieverbruik, maar voor de Christelijke naaikrans ook door tekort aan materialen. De wielersbaan was gemaakt van hout, en werd met het schaarser worden van de energie langzaam opgestookt, net als de houten kantinegebouwtjes van de voetbalclub achter de kloosterstraat.²⁵ Ook het feit dat in Duivendrecht een heel aantal mensen bij de NSB zat, deed de verbroedering afnemen.

Na de oorlog bloeide het verenigingsleven echter op als nooit tevoren. In dit verband kan de scouting genoemd worden. In Duivendrecht was dit een katholiek initiatief: de jeugd van de scouting kwam samen in het 'horde hol' op het land achter de pastorie van de katholieke kerk. Na de oorlog werd in 1946 door kapelaan van der Meer leiders bijeen gezocht om de welpen, verkenners, kabouters en gidsen te leiden. De leden van de scouting mochten één keer in het jaar op kamp; het hoogtepunt van het jaar. Omdat veel ouders in de jaren vijftig nog niet op vakantie konden, was de scouting een uitkomst om de kinderen de mogelijkheid te geven een weekje weg te gaan: de scouting was toen ook zeer populair. Toen de ouders later zelf met de kinderen op vakantie konden werd de belangstelling weer minder.²⁶

Eind jaren vijftig en begin jaren zestig waren er voor de jeugd redelijk wat initiatieven: een hobbyclub voor meisjes en jongens bij de protestanten, en een jongerensociëteit.²⁷ Bij de katholieken was er ook een hobbyclub voor jongens en meisjes, kleuterballet, een kinderkoor, toneelgroep en een sociëteit. Ook werden er in het Willibrordusgebouw dansavonden gehouden, waar de jeugd van Duivendrecht, maar ook uit de omliggende dorpen, samenkwam. Op sommige avonden werd er dansles gegeven, voor jongeren en voor echtparen.

Vanaf de jaren zestig werd een voorzichtige toenaderingspoging gedaan tussen de beide confessionele groepen op cultureel gebied voor de jeugd: In 1965 werkten alle verenigingen samen om twintig jaar bevrijding te kunnen vieren en bovendien werd vanaf toen plechtig besloten om in de toekomst meer samen te gaan doen. Om dit te realiseren werd in 1970 de jeugdraad opgericht. Het doel van deze raad was om zich in

²⁴ 'De Tamarindestraat', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 4 (2007) nr. 3.

²⁵ Interview met Netty Pieneman, 22 en 30 mei 2008.

²⁶ 'Scouting in Duivendrecht', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 3, 9-15, aldaar 9 en 12.

²⁷ Onderstaande informatie komt uit het nummer 'Wie de jeugd heeft', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 3.

te zetten voor de belangen van de gehele jeugd, ongeacht katholiek, protestant of openbaar. De oprichting van de jeugdraad had alles te maken met de op handen zijnde verstedelijking: in 1970 bestond het vooruitzicht dat er binnen tien jaar tienduizend bewoners in Duivendrecht zouden wonen. De jeugdraad vatte de taak op om onder de jeugd de behoeftes aan clubs uit te zoeken, en daar de voorzieningen voor te realiseren. Duivendrecht maakte zich op voor een enorme schaalvergroting, al was het vanaf het begin voor de bewoners nog allerminst duidelijk hoe deze schaalvergroting eruit zou gaan zien en wat de consequenties ervan waren. Dit zal duidelijk worden gemaakt in hoofdstuk twee.

2. Incorporatie binnen de stad

In Duivendrecht stond sinds 1927 het Clarissenklooster. Dit klooster stond aan het eind van een landelijke weg, die in de jaren dertig steeds meer bebouwd was geraakt, en automatisch de Kloosterstraat kwam te heten: de straat waar Netty Pieneman in woont. De zusters hadden een zeer geïsoleerde levenswijze, vooral de slotzusters, die altijd binnen waren en baden voor de mensheid in nood. Alleen de buitenzusters hadden contact met de wereld, en zorgden bijvoorbeeld voor het in ontvangst nemen van de boodschappen. Maar ook al was er weinig contact, toch is een hele generatie dorpelingen opgegroeid met het klooster, dat uittorende boven de omliggende weilanden en een belangrijke landmarker was. Juist de afzondering van de zusters moet bij veel Duivendrechtse nieuwsgierigheid hebben opgewekt.

Dit blijkt ook wel uit de verhalen van de familie Ruigrok van de Werve. Vader Arnold was timmerman, en zijn zoons Ad, Jan en Jos hielpen hem vaak. Voor het klooster waren er regelmatig wat klusjes te doen, en de mannen waren zich altijd een beetje pijnlijk bewust van al die vrouwen die binnen zaten. Arnold moest een keer een kruis van de schutting zagen bij het gastenverblijf. Toen hij op de schutting geklommen was en aan het zagen was, verloor hij echter zijn evenwicht, en viel zo van de schutting in het prikkeldraad. Dit leverde een bloedbad op, maar ook hevig gevloek, dat galmde over het stille kloostercomplex, terwijl de zusters binnen aan het bidden waren. Een andere keer moest Arnold op een loopplank die over de slotgracht lag zijn. Weer verloor hij zijn evenwicht en dit keer viel hij in de sloot. Drijfnat kwam hij op de kant, en trok z'n natte kleding uit, zodat hij in zijn onderbroek in de kloostertuin te bewonderen was. Waren de zusters toen ook aan het bidden, of waren ze misschien naar de ramen gekomen om een glimp van dit pikante tafereel op te vangen?²⁸

In 1968, toen het klooster er nog maar veertig jaar stond, moest het afgebroken worden ten behoeve van de ringweg rond Amsterdam: de A10. Een prominent gebouw dat cachet had gegeven aan het dorp was hiermee verdwenen. De familie Ruigrok van de Werve hield contact met de zusters, net als sommige andere mensen uit Duivendrecht, die met de zusters te maken hadden gehad. Maar niet alles van het klooster is door de slopershamer aan gruzelementen geslagen: door het ingrijpen van meneer Wisse is het manshoge beeld van de engel Michaël, die boven de ingang stond, bewaard gebleven. Gerrit Wisse kocht het beeld van de slopers en het heeft jaren bij hem in de achtertuin gestaan. Op den duur werd het de gewoonte van de zusters om het beeld ieder jaar een bezoek te brengen vanuit hun nieuwe woonplaats, Babberich. In 2004 schonk Gerrit het beeld aan de gemeente met als voorwaarde dat het zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke plaats kwam te staan.²⁹ Hier gaf de gemeente gehoor aan, en het beeld staat nu weer waardig aan het eind van de Kloosterstraat, zodat er toch nog een klein stukje herinnert aan deze ooit zo markante plek van het dorp.

Wanneer begon er voor de bewoners van Duivendrecht nu daadwerkelijk iets te veranderen aan hun dorp? 'Met de komst van de Bijlmer', antwoordde Netty Pieneman stellig toen ik haar dit vroeg. Dat was niet het antwoord dat ik had verwacht, want ik had eigenlijk de bouw van de grote flats vlakbij de Kloosterstraat in mijn hoofd. Of de onteigeningen en sloop die heeft plaatsgevonden in de Kloosterstraat zelf, om ruimte te geven aan de bouw van de Rijksweg A10, waarvoor ook het klooster moest wijken. Maar na het doornemen van de papieren neerslag van de plannen van de gemeente Ouderamstel raakte ik steeds meer doordrongen van het idee dat het lot van

²⁸ 'Dorpstimmertuin aan de Molenkade', 34.

²⁹ 'Het Clarissenklooster', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 2, 20-26, aldaar 25-26.

Duivendrecht inderdaad altijd verbonden was geweest met de grootse plannen voor de Bijlmer.

In dit hoofdstuk zal ik nader beschouwen wat er in Duivendrecht allemaal veranderde met de vele plannen vanaf de jaren zestig. Ik zal eerst proberen te reconstrueren hoe de gemeente van Duivendrecht ‘een passende voorstad van Amsterdam’³⁰ zou gaan maken, daarna zal ik proberen te achterhalen wat dit voor de mensen voor consequenties had. Dit zal ik doen door de manier van onteigening onder de loep te nemen, en de reacties van de bewoners daarop.

2.1 De plannen en besluitvorming

In de jaren zeventig was het de tweede keer dat het dorp werd bevolkt door mensen van buitenaf: sinds de jaren dertig begon Duivendrecht immers al haar ‘vleugels uit te slaan’. Toen werden de dwarsstraten aan de Rijksstraatweg aangelegd, en werden veel huizen aan de Rijksstraatweg gebouwd. Toch waren de plannen vanaf de jaren zestig anders dan de bebouwing van de jaren dertig. Toen was er namelijk geen sprake van een totaal plan, en werden er door verschillende particulieren blokjes huizen neergezet, zoals de opa van Netty Pieneman dat deed als zekerheid voor zijn pensioen. In de jaren zestig was dit wel het geval, toen de plannen van de gemeente, het doel hadden om één grote ‘Zuidoostlob’ te ontwikkelen, als uitbreiding van Amsterdam.

Deze Zuidoostlob moest van een deel van Diemen, heel Duivendrecht en de Bijlmer één stedenbouwkundig geheel maken.³¹ Dit idee was groots, maar niet nieuw. Al toen in Amsterdam in de jaren dertig aan het algemeen uitbreidingsplan (AUP) werd gewerkt, werd door sommige Amsterdamse raadsleden het plan opgeworpen om randgemeenten als Diemen te annexeren. Ook zou het industriegebied van Duivendrecht volgens dit plan geannexeerd moeten worden. De randgemeenten waren niet enthousiast over dit voorstel, hoewel burgemeester Straman van Ouderamstel zich heel coöperatief opstelde. Hij benadrukte dat ‘alle uitbreidingen van de bebouwing in die gemeente (Ouderamstel) met Amsterdam overlegd worden. Het eigen uitbreidingsplan voor Duivendrecht is vervangen door een volgens de wens van de hoofdstad ontworpen plan.’³² Annexatie zou volgens deze zienswijze dus helemaal niet nodig zijn, omdat Amsterdam al aan z’n trekken zou komen door medewerking van de gemeente Ouderamstel.

Uiteindelijk zou het AUP toch in uitbreiding voorzien binnen de bestaande gemeentegrenzen, en was de annexatie opgeschort. Dit had vooral te maken met de houding van de regering in Den Haag. Deze was tegen annexatie, en wilde juist dat de randgemeenten bleven bestaan om Amsterdam in te kunnen nemen. Annexaties of niet, door tussenkomst van de Tweede Wereldoorlog kon het grootste deel van het AUP evenwel niet gerealiseerd worden. Hierdoor was er na de oorlog een nijpend tekort aan woningen ontstaan, aangezien in de oorlog veel woningen onherstelbaar beschadigd waren. In de jaren vijftig werden de in het AUP geplande tuinsteden in rap tempo uit de grond gestampt: Slotermeer, Geuzenveld, Slotervaart en Buitenveldert.³³

³⁰ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 910, totstandkoming plan Duivendrecht 1962.

³¹ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 936, totstandkoming bestemmingsplan Duivendrecht 1967.

³² Jeroen van der Veer *Omstreden stadsgrenzen. Een eeuw besluitvorming over annexaties en regionale besturen rond Amsterdam en Eindhoven* (Amsterdam 1997) 209-216.

³³ Doeko Bosscher, ‘De oude en de nieuwe stad’ in: De Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam IV, Tweestrijd om de hoofdstad - 1900-2000* (Amsterdam 2007) 337-398, aldaar 337-339.

Desalniettemin ontstond in de jaren vijftig het idee dat de ruimteprognoses in het AUP danig onderschat waren. Het plan ging volgens het gemeentebestuur uit van teveel personen per huis, en schatte het totale inwonersaantal te laag. Bij de gemeenteraad werd steeds meer reikhalzend uitgekeken naar de Bijlmermeer als mogelijke plaats om Amsterdammers te kunnen onderbrengen. Vanaf 1955 werd dit idee ook daadwerkelijk hardop gezegd. Een enorm politiek getouwtrek tussen Amsterdam en het rijk was het resultaat, waarbij Amsterdam heel hoog inzette (annexatie van Diemen, Weesperkarpel en een gedeelte van Nieuweramstel) en waarvan het belangrijkste onderdeel, het annexeren van Weesperkarspel om de Bijlmermeer te kunnen realiseren, uiteindelijk werd toegezegd in 1965.³⁴ Hierdoor werd de gemeente Weesperkarspel opgeheven.

In afwachting van de op handen zijnde voorstellen had Amsterdam ondertussen al hulp gezocht bij de provincie Noord Holland, die gedurende de jaren vijftig steeds positiever was komen te staan tegenover de uitbreidingsplannen van Amsterdam. Provincie en stad kwamen tot de overeenkomst dat een stadsrandcommissie moest worden ingesteld, waarin de randgemeenten ook zitting moesten krijgen. De commissie kreeg als taak om een structuurplan voor te bereiden voor de zuidelijke en zuidoostelijke stadsrand. De provincie liet aan de randgemeenten weten dat zitting in de stadsrandcommissie en meewerking aan het structuurplan de enige kans was op een eigen bestaan, dus de randgemeenten hadden geen andere keus dan samen te werken met Amsterdam. Het structuurplan kwam vervolgens gereed in 1959. In overeenstemming hiermee zouden de gemeenten vervolgens zelfstandig hun eigen uitbreidingsplannen kunnen maken.³⁵

In dit licht moeten dus ook de uitbreidingsplannen gezien worden die de gemeente Ouderamstel vanaf 1962 maakte. Een aantal mappen over deze plannen zijn in het archief te vinden. Wat daarin steeds naar voren komt, is de integratie van Duivendrecht binnen de grootstedelijke architectuur van de Bijlmermeer. Dit is onder andere te lezen in de correspondentie van het Amsterdamse architectenbureau dat de plannen realiseerde voor Duivendrecht. In een brief naar de gemeente Ouderamstel werd het nieuwe wegensysteem van Duivenrecht ten berde gebracht. We lezen dat 'de aanleg van een halfhoge weg een logische voortzetting [is] van het voor de Bijlmermeer gekozen systeem. (...) Dat Duivendrecht (en Diemen) op het grondgebied van een andere gemeente ligt, doet uiteraard niets af van het feit dat Duivendrecht stedebouwkundig er een geheel mee vormt.'³⁶

Aangezien in de Bijlmermeer veel hoogbouw werd gepland, werd dit aanvankelijk ook geschikt geacht voor Duivendrecht.³⁷ Het was de bedoeling dat het dorp in de nabije toekomst door middel van hoogbouw 10.000 mensen kon gaan herbergen, terwijl het aantal inwoners in 1960 nog maar 2656 bedroeg.³⁸ Een ambitieus plan dus, waarbij de gemeente Ouderamstel steeds weer als het kleine broertje voor de dag komt dat aan Amsterdam wil laten zien hoe goed het grootstedelijke plannen kan aanpakken.

³⁴ Van der Veer, *Omstreden stadsgrenzen*, 219-226.

³⁵ *Ibidem*, 223.

³⁶ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 940, totstandkoming bestemmingsplan Duivendrecht 1967.

³⁷ De hoogbouw van de Bijlmermeer was een breuk met de tot dan toe gerealiseerde tuinsteden in Amsterdam, die de nadruk hadden gekregen op laagbouw en waar de benedenverdiepingen tuinen hadden. Zie voor de verklaring van deze breuk het interessante werk van Maarten Mentzel *Bijlmermeer als grensverleggend ideaal. Een studie over Amsterdamse staduitbreidingen* (Delft 1989).

³⁸ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 740, uitkomsten algemene volkstelling 1960.

Het plan was niet alleen ambitieus, maar diende ook nog spoedig in realisatie te worden gebracht. Al in 1965 ging de eerste lading brieven de deur uit naar bewoners die uitgekocht moesten worden, omdat ze op de plaats van toekomstige bebouwing of infrastructuur woonden. En dit terwijl de plannen allerm minst in detail klaar waren. Om een vlotte onteigening te kunnen bewerkstelligen, was de gemeente zelfs bereid om voor het uitbreidingsplan 'Duivendrecht oost en west 1963-1967', dat niet helemaal werd goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, bij de Kroon alsnog goedkeuring te bevechten. Gedeputeerde Staten miste bij de bestemming 'bebouwing' van een deel van het plan de clausule 'alvorens deze bestemming nader in een uitbreidingsplan in onderdelen is uitgewerkt, mag op betreffende gronden niet worden gebouwd'.³⁹ Aangezien er geen plan in onderdelen was, had de gemeente de clausule juist expres weggelaten omdat het anders onmogelijk was om mensen vast te onteigenen. De Kroon stelde Ouderamstel in het gelijk, en de onteigening kon meteen beginnen.

Als voorbeeld van de voortvarenheid waarmee de gemeente te werk ging, kunnen de appartementen aan het waddenland genomen worden. Onteigening van de Molenkade ten behoeve van het aanleggen van een weg naar de Bijlmermeer en de bouw van het Waddenland waren onderdeel van hetzelfde plan. Omdat de grond waarop het Waddenland gebouwd werd al bezit was van de gemeente, konden de meergezinshuizen spoedig worden gebouwd: ze waren dus gereed toen de eerste mensen van hun vaste stek weg moesten. Inderdaad zien we in de correspondentie over het uitbreidingsplan 'Duivendrecht noord, 1965-66', dat de gemeente toestemming wordt verleend om vast met de bouw van het Waddenland te beginnen. Om dit vlot te laten verlopen is ervoor gekozen om het plan te kopiëren van een project dat reeds in aanbouw was in Ouderkerk aan de Amstel.⁴⁰

De eerste appartementen op het Waddenland kwamen in 1968 gereed, dus Ouderkerk had het tempo van het ervaren projectontwikkelaar Amsterdam uitstekend bijgehouden.⁴¹ De eerste bewoners van de Bijlmermeer werden daar ook in 1968 verwelkomd. Maar al snel stakte de ontwikkeling van Duivendrecht, terwijl die van de Bijlmer in een onverminderd tempo doorging. Zo kwam de financiering van de felbegeerde halfhoge weg in Duivendrecht maar steeds niet rond. De weg moest de nieuwe verkeersader worden van het dorp, zodat de Rijksweg, waar allerlei huizen aan stonden, autoluw werd. Maar ook al was er al begonnen met de bouw van de halfhoge weg eind jaren zestig, in 1974 was de weg nog steeds niet af. Nog steeds denderde het verkeer door de rijksweg, en er moesten noodwegen komen voor de aansluiting met de Bijlmermeer.⁴²

Uiteindelijk werd ook slechts een deel van de uitbreidingsplannen gerealiseerd: anno 2008 ligt het bevolkingsaantal van Duivendrecht op 4700 mensen, ruim de helft minder dan het geplande aantal. Een drietal oorzaken kunnen hiervoor worden aangewezen. Ten eerste ging de projectontwikkelaar die de gemeente op de realisatie van de plannen had gezet, na het gereed komen van het Waddenland failliet. Hierdoor stagneerden alle bouwwerkzaamheden. Ten tweede was er bovendien al in 1966 een rapport uitgekomen van het sociografisch instituut Haarlem dat berekende dat voor een

³⁹ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv. nr. 922, correspondentie voor totstandkoming uitbreidingsplan duivendrecht oost en west 1963-1967.

⁴⁰ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv. nr. 930, correspondentie voor uitbreidingsplan Duivendrecht noord, 1965-66.

⁴¹ 'Start van de Openbare scholen 'de Kleine Beer' en 'de Grote Beer' respectievelijk kleuter – en lager onderwijs', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2003) nr. 2, 27-29, aldaar 27.

⁴² Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv. nr. 940, ontwerp bestemmingsplan Duivendrecht 1967.

‘optimaal woonklimaat’ in Duivendrecht maar plaats was voor 7500 mensen, gezien het geringe oppervlak van het dorp. Ten derde was op initiatief van een aantal winkeliers en ondernemers de dorpsraad opgericht. Deze dorpsraad wilde de belangen van het dorp tegenover de gemeente behartigen, en greep dan ook het rapport uit Haarlem aan om te pleiten voor minder hoogbouw.

In 1970 is de dorpsraad voor het eerst te vinden in de correspondentie over de uitbreidingsplannen met een rapport van Rik Veelenturf. Over de periode na 1970 is er helaas bijna geen informatie meer op te vragen in het archief wat betreft de verandering van de bouwplannen, maar volgens Bertus Wierdsma, die ook lid was van de dorpsraad, heeft de dorpsraad doorslaggevend werk geleverd met het zorgen dat de geplande hoogbouw in het gebied tussen het (toen in aanbouw zijnde) dorpsplein en de Kloosterstraat, vervangen is door laagbouw. Dat de realisatie van de plannen een flinke knauw hebben gehad is zeker, aangezien deze laagbouw pas in 1985 gereed kwam. Wat de dorpsraad waarschijnlijk in hun argumenten zal hebben gesterkt is dat vanuit de Bijlmermeer al vanaf 1970 zeer gemengde geluiden te horen waren over de hoogbouw, en dat sommige deskundigen van mening waren dat laagbouw lucratiever was voor projectontwikkelaars.⁴³

Ook al was het totaalplan voor 10.000 bewoners gesneuveld, delen van het plan kwamen wel tot uitvoer. Dit is goed te zien op de kaart uit 1973, waar de in aanbouw zijnde gebouwen al zijn ingetekend.

Kaart van Duivendrecht, 1973. Uit: Universiteitsbibliotheek UvA, kaartencollectie.

Te zien zijn de vier hoge flats met tien verdiepingen die naar planeten zijn genoemd: Neptunus, Mercurius, Saturnus en Jupiter, rechts van de halfhoge van der Madeweg (die dus nog niet af was), en ingeklemd tussen watersingels. Deze flats konden in het begin van de jaren '70 worden opgeleverd. Bij de flats kwam ook een nieuw scholencomplex te liggen, waar de christelijke school en de katholieke school naartoe verhuisd werden. Het gebouw van de katholieke St. Joannesschool werd na deze verhuizing afgebroken.

⁴³ *Bijlmermeer mei 1966 t/m oktober 2007* Ugegeven ter gelegenheid van een tentoonstelling stedenbouw in Rotterdam: De functie van de vorm. Van den Broek en Bakema architectuur en stedenbouw, 2000.

Bij de oplevering van de flats werd het pas echt duidelijk hoezeer de gemeente Ouderamstel deals had gesloten met Amsterdam: de flats gaven in eerste instantie alleen maar woonruimte voor Amsterdammers. Pas nadat de eerste bewoners verhuisden, kwam de mogelijkheid voor Duivendrecht om zich hier te vestigen.

Halverwege de jaren '70 werden de appartementen in de kruidenbuurt opgeleverd, die op de kaart links van de van der Madeweg liggen, tegenover het gebied van de flats. Rond deze tijd was het gebied tussen het Waddenland en de Kloosterstraat, boven de Rijksstraatweg op de kaart, nog steeds leeg gebied, in afwachting van nieuwe plannen voor laagbouw. Waarschijnlijk was het gebied wel al bouwrijp gemaakt: de zoon en dochter van Netty Pieneman speelden er altijd in het zand. Dit gebied zou pas op de helft van de jaren tachtig bewoond kunnen worden. Ook het gebied aan de onderkant van de kaart, onder de Singel, zou gedurende de jaren tachtig bebouwd worden met laagbouw.

Wat niet te zien is op de kaart, maar voor het dorp wel van belang, was de aanleg van de metro, die onder andere dwars over het huis van boer van der Vaart zou lopen. Hier vertakte de metrolijn. De ene lijn liep door langs het spoor in de richting van het huidige station Bijlmer, de andere lijn sloeg af naar de wijk Venserpolder (ook onderdeel van de Bijlmer), Diemen en Gaasperplas. Vanaf 1977 werden deze lijnen in gebruik genomen.⁴⁴ Voor de afslaande metrolijn naar Venserpolder moesten alle gebouwen van Duivendrecht die ten zuiden van de kerk aan de Rijksstraatweg stonden worden afgebroken: de staart van het dorp werd als het ware geamputeerd. Door de bouw van de metro was de Rijksstraatweg als doorgaande weg ook definitief de nek omgedraaid. De busverbinding naar Utrecht, die van de Rijksstraatweg gebruik maakte, deed het dorp niet meer aan.

Duivendrecht werd aangesloten aan het metronetwerk bij het einde van de van der Madeweg, en in 1993 zou aan het eind van de Rijksstraatweg een NS-station worden aangelegd, waardoor de bewoners van het dorp weer op de trein konden stappen. In de tussentijd bleef ook aan de andere kant van het dorp gebouwd worden, aan de ringweg A10 om Amsterdam. In 1968 had daar al het klooster voor moeten wijken, maar pas in 1990 kon het knooppunt Amstel (eerder knooppunt Duivendrecht genaamd) volledig opengesteld worden.⁴⁵ Al met al heeft het dorp vanaf halverwege de jaren zestig tot begin jaren negentig in staat tussen afbraak en opbouw geleefd. Voordat we onderzoeken wat dit met de dorpsgemeenschap deed, wil ik eerst nog meer aandacht besteden aan de manier waarop mensen onteigend werden, en de reacties daarop.

2.2 De onteigeningen

Met de grootse afbraak van de jaren zestig is het natuurlijk ook niet de eerste keer in de geschiedenis van het dorp dat er iets gesloopt moest worden. Al in 1923 bemoeide de landelijke regering zich met het dorp, toen de gemeente vond dat er een betere verbindingsweg met Utrecht moest komen. De Rijksstraatweg, die deze verbinding verzorgde, heeft aan deze wijziging haar naam te danken, aangezien het eerder Duivendrechtselaan heette. Deze laan had aan weerszijden slootjes, waarover bruggetjes waren gelegd om bij de boerderijen en huizen te komen. De bruggetjes moesten in 1923 allemaal weg, zodat de laan verbreed kon worden. Bovendien werd er een andere brug neergezet voor de verbinding naar de watergraafsmeer, aan het begin van de Rijksstraatweg. Deze brug was iets anders gesitueerd, waardoor boerderij 'Weltevreden', afgebroken moest worden. Het schijnt dat deze boerderij al gebouwd was in de

⁴⁴ Boscher, De oude en de nieuwe stad, 391-393.

⁴⁵ www.autosnelwegen.nl, geraadpleegd in juni 2008.

zeventiende eeuw, maar in ieder geval was hij eind achttiende eeuw op een prent te zien. Mondriaan heeft deze boerderij, die van meneer Koekenbier was, een aantal keer geschilderd. Tegenwoordig wordt het slootje aan kant van de snelweg van de Kloosterstraat nog steeds het 'Koekenbierslootje' genoemd, aangezien zijn land daar begon. Het verdwijnen van de slootjes en de bomen aan weerszijden van de Duivendrechtse laan wordt door Bep Kolk het eerst genoemd als we het hebben over grote veranderingen in het dorp.⁴⁶ Het landelijke karakter van het dorp, memoreerde ook oud slager Gerrit van Walbeek, verdween hiermee jammer genoeg.⁴⁷

Doordat in deze jaren dertig al een aantal mensen moesten wijken voor de vernieuwingen, werden sommige families in de jaren '60 een tweede keer geraakt met onteigening. Zo had de heer Koekenbier ook de aangrenzende boerderij 'Zeldenrust' in zijn bezit gehad. Deze boerderij werd in 1930 verkocht aan de heer Kolk, die trouwde met een dochter van Koekenbier. In de jaren zestig moest ook boerderij Zeldenrust afgebroken worden voor de plannen van de gemeente, en werd de familie voor de tweede keer getroffen.⁴⁸ Hetzelfde gebeurde met de familie Wierdsma. Bij de brugvernieuwing moest het winkeltje van 'opoe' Rijpkema, de oma van Bertus Wierdsma, wijken. De winkel werd voortgezet door de dochter aan de Rijksstraatweg, die trouwde met Gerard Wierdsma. Zij gaven op hun beurt het stokje weer door aan Bertus en An Wierdsma, terwijl de ouders tegenover de winkel gingen wonen en Bertus en An erboven.⁴⁹ In 1965 kreeg Gerard Wierdsma een brief op de mat: wegens het belang voor volkshuisvesting werd hem een aanbod gedaan om hem uit te kopen.

Net zoals de bouwplannen van de jaren zestig, waren ook de onteigeningsplannen in de jaren zestig veel grootser dan die het dorp in de jaren dertig gekend had. Om een idee te krijgen van de omvang van deze onteigening heb ik de onteigeningsmappen van de gemeente bekeken. Op de lijsten met huizen die genomineerd waren voor de sloop zijn 58 huizen te vinden, te midden van stukken weiland en stukken erf.⁵⁰ Dit is slechts een deel van het totale aantal huizen dat gesloopt moest worden, omdat de gemeente in 1965 al eigenaar was van een groot aantal percelen in het dorp. Zo was een flink gedeelte van de percelen in de buurt en aan de kant van de katholieke kerk in de jaren '30 al onteigend, vertelt Bep Kolk me tijdens een gesprek. Ook de grond van de boerderij waar we op dat moment zaten, was door de gemeente in bezit genomen. De familie Kolk heeft geluk gehad, en hoefde niet te wijken voor de plannen in de jaren zestig, maar de boerderij van van der Vaart (de vader van melkboer Klaas van der Vaart) wel: hij stond immers op de plaats waar nu de metro overheen rijdt.

Een beter beeld over de aderlating waarmee het dorp zichzelf geconfronteerd zag, geven de bevolkingscijfers uit 1970. Het aantal was nu 2389 mensen, een vermindering van 267 mensen ten opzichte van 1960.⁵¹ Zelfs dit aantal is een onderschatting van het aantal mensen dat met onteigening te maken kreeg: een heel aantal mensen vond weer nieuw onderdak binnen het dorp. Een voorbeeld hiervan zijn de ouders van Bertus Wierdsma. Zij moesten plaats maken op de Rijksstraatweg, en vonden nieuw onderdak aan de andere kant van de straat, waar de eerste

⁴⁶ Interview met Bep en Harry Kolk, 7 juni 2008.

⁴⁷ 'Slager van Walbeek', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 30-37, aldaar 34.

⁴⁸ 'Koekenbier: Weltevreden', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 4 (2007) nr. 1, 16-19, aldaar 17-19.

⁴⁹ 'Opoe Rijpkema', 12.

⁵⁰ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 326 en 331, onteigening gronden ten behoeve van het uitbreidingsplan Duivendrecht 1962 en onteigeningen van percelen grond, gelegen in het uitbreidingsplan Duivendrecht oost en zuid.

⁵¹ 'Wie werkt aan de jeugd, bouwt aan de toekomst', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 3, 17-18, aldaar 18.

‘meergezinshuizen’ van het plan gerealiseerd waren: het Waddenland. Bertus woont er nu zelf met zijn vrouw An.

Als ik vraag aan mensen of zij op de hoogte waren van de plannen die de gemeente voor het dorp in petto had, krijg ik aarzelende antwoorden. Bertus Wierdsma wist wel dat er wat stond te gebeuren, maar wát precies, daar kwam hij pas achter toen hij zich met de dorpsraad in de plannen begon te mengen. Voor Bep Kolk en haar zoon Harry gold dat ze pas echt in de gaten hadden hoeveel er ging veranderen toen het al aan de gang was. En als je dan nog wilt protesteren ben je dus te laat. Dit wil niet zeggen dat de mensen uit het dorp geen kans hadden gehad om de plannen in te zien, allerminst. Al in 1963 was een bijeenkomst in het Willibrordusgebouw, het culturele centrum in het dorp voor de katholieken. De burgemeester en wethouders waren aanwezig, en de burgemeester lichtte de plannen toe. Ik denk dat de bijeenkomst redelijk bezocht is, aangezien al 15 mensen vragen hebben gesteld aan de burgemeester over de plannen. In de vraagstelling klinkt voornamelijk door dat de mensen zich zorgen maken over waar ze een heenkomen moeten zoeken als ze niet meer in hun huis kunnen blijven wonen. Het gaat dus voornamelijk over de consequenties die het plan heeft, en niet over het plan zelf. Een ander drietal vragen gaan over de voorzieningen die in het plan bedacht zijn: of er wel aan sportvelden en een gymzaal gedacht is, en Dhr. Beukeboom (waarschijnlijk de melkboer) vroeg of er in het winkelcentrum een grootwinkelbedrijf zou komen. Aan de antwoorden van de burgemeester is te zien dat de plannen geenszins in detail waren uitgewerkt: op de drie bovenstaande vragen kon hij eigenlijk geen duidelijk antwoord geven.⁵²

Nadat deze bijeenkomst was geweest, hebben de daaropvolgende talloze gewijzigde plannen ook steeds ter inzage gelegen voor de bewoners van Duivendrecht, in het gemeentehuis van Ouderamstel. Dit kwam in de krant te staan, meestal in de Amstelgids en het Ouderkerks weekblad. Maar het gemeentehuis van Ouderamstel ligt best ver van Duivendrecht, en de genoemde kranten werden lang niet door iedereen gelezen. Het is dan ook heel goed mogelijk dat de belangstelling van de Duivendrechtters voor de plannen verslaptte. Op alle plannen zijn door particulieren ook slechts twee bezwaarschriften gekomen, die door de gemeente bovendien meteen als ongegrond werden verklaard.⁵³ Harry en Bertus hebben allebei dezelfde uitleg voor dit gebrek aan bezwaren. Mensen hadden in de jaren zestig het idee dat de gemeente voor ze zou zorgen. Dat wat de gemeente besliste, zou goed voor de mensen zijn. Daarnaast waren de mensen sowieso minder mondig, dus als ze het ergens niet helemaal mee eens waren, lieten ze dit niet altijd merken.

Hoewel er tegen de plannen op zich geen bezwaar was, werden er wel wat opstandige geluiden ten gehore gebracht toen de gemeente initiatief begon te tonen om huizen en landerijen te kopen. De gemeente stuurde iedereen een standaardbrief, waarin een bod stond dat de eigenaar voor zijn bezit kon krijgen. Dit aanbod was meestal wel onder de marktwaarde: zo klaagde vader Gijs en Piet Kolk dat voor hun grasland maar 3.5 gulden per vierkante meter werd betaald, terwijl in Diemen vergelijkbare grond voor wel 8 gulden per vierkante meter was verkocht.⁵⁴ Toch hadden de meeste mensen zich er al in berust, dat ze weg moesten van hun plaats. De mensen die tegen het aanbod

⁵² Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 910, correspondentie totstandkoming plan Duivendrecht 1962.

⁵³ Stadsarchief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inv nr. 922, correspondentie voor totstandkoming uitbreidingsplan duivendrecht oost en west 1963-1967; inv. nr. 930, correspondentie voor uitbreidingsplan Duivendrecht noord, 1965-66 en inv nr. 940, totstandkoming bestemmingsplan Duivendrecht 1967.

⁵⁴ GAA, archief gemeente Ouderamstel inv nr. 331, Onteigeningen van percelen grond, gelegen in het uitbreidingsplan Duivendrecht oost en zuid.

ingingen, waren het slechts niet eens met de prijs, en hoopten er meer geld uit te kunnen krijgen.

Maar deze berusting ging niet zomaar. Mensen maakten zich zorgen over waar ze nu heen moesten, met hun gezin, of met hun bedrijf. Een aantal mensen kon, zoals eerder gezegd, in Duivendrecht zelf terecht. Bij de familie Ruigrok van de Werve was dit het geval. Dit ging echter niet zonder slag of stoot. Vader Arnold had het er moeilijk mee, de onteigening maakte hem ontzettend zenuwachtig. Met zijn zoon Ad reed hij een tijdlang ieder weekend door Noord Holland om een geschikte nieuwe plek te vinden. Uiteindelijk kon hij in Duivendrecht van iemand een achtertuin kopen, waar een nieuw huis gebouwd kon worden.⁵⁵ De boeren die hun boerenbedrijf voort wilden zetten, moesten het verderop zoeken. Soms bood de gemeente geld waar een ander bedrijf voor gekocht kon worden, of soms werd in ruil een ander bedrijf door de gemeente aangeboden. Gijs en Piet Kolk kochten eerst in Abcoude iets, en kwamen later in Vreeland terecht. Van Beusekom, ook boer, kon van de gemeente in Landsmeer een nieuwe plaats krijgen.⁵⁶

Over het algemeen leek er bij de mensen weinig vrees te zijn voor het verdwijnen van de landelijke omgeving, of voor het vestigen van de vele nieuwe mensen. Harry Kolk betreurt het nog steeds dat hij op zijn vijftiende niet meer foto's van de boerderijen in Duivendrecht heeft gemaakt, maar hij had in die tijd niet beseft hoeveel dit later voor hem waard zou zijn. Maar ook al realiseerde de dorpsgemeenschap zich nog niet helemaal wat er zou gaan gebeuren, de ontwikkelingen hadden wel degelijk veel gevolgen voor hen. Die gevolgen zal ik in hoofdstuk drie nader onderzoeken.

⁵⁵ 'Dorpstimmertuin aan de Molenkade', 36.

⁵⁶ Interview met Bertus en An Wierdsma, 22 mei en 3 juni 2008.

3. Duivendrecht: voorstad van Amsterdam?

Als ik uit de trein het station Duivendrecht in loop om naar de boerderij van de familie Kolk te gaan voor een gesprek met moeder Bep en haar zoon Harry, zuig ik dankbaar de buitenlucht in mijn longen. Een lange treinreis achter de rug, rechtstreeks van mijn ouders weer aan de gang voor mijn onderzoek. Als ik het lange perron afloop denk ik glimlachend aan de discussie die ik laatst op internet heb gelezen. Iemand vroeg zich op het forum ‘Amsterdam centraal’ af wanneer Duivendrecht ‘nu eens eindelijk’ bij Amsterdam zou komen te horen. Dit maakte heel wat emotie los onder de Duivendrechtters die het forum al surfend tegen waren gekomen, en na wat geharrewar over en weer was er iemand die zich afvroeg of station Duivendrecht eigenlijk wel een uitgang had, naar Duivendrecht toe. Volgens hem was het station er alleen maar voor overstappers, en ging er nooit iemand naar het dorp. Hij had nog nooit een uitgang gezien.

Inderdaad is de uitgang wat verstopt, maar als je hem hebt gevonden waan je je absoluut niet meer in Amsterdam. Wat er nog staat van dit gedeelte van het dorp is redelijk authentiek gebleven, slechts een aantal nieuwe huizen staan er tussen de overgebleven oude gebouwen. Ik passeer aan de rechterkant de kerk, de boerderij van Ferd van Schaik en de opgeknapte boerderij Wintershoven, die nu een galerie is. Dan het huis waar vroeger groenteman Bon zat. Uiteindelijk loop ik de lange oprijlaan op van de boerderij van Kolk. Steentjes knerpen onder mijn voeten, de grote bomen geven schaduw tegen de al warme voorjaarszon. Een kleine hond rent me blaffend tegemoet. Binnen zit de halve familie opeengepakt in de keuken, en Harry en Bep nemen me mee naar de huiskamer met een kop thee, waar we gaan zitten aan de grote houten tafel waar een traditioneel rood tafelkleed overheen ligt, versierd met witte en zwarte figuren.

Na het gesprek loop ik naar mijn appartement. Oversteken bij de busbaan, waar vroeger het goederenspoor liep, en dan net in het andere gedeelte van het dorp meteen naar links. Thuisgekomen staar ik naar de metro die voorbijraast, hoor ik de laag overvliegende vliegtuigen. En ik filosofeer: is Duivendrecht nu een dorp, of is het deel van de stad? Afhankelijk van waar je je bevind, is het nu meer van het een, dan meer van het ander. In wezen heeft Duivendrecht iets van allebei.

Gevolgen van de verstedelijking voor de gemeenschap

Wat was nu de grootste consequentie van de verstedelijking van Duivendrecht voor het leven in het dorp? Iedereen geeft daarop in eerste instantie het zelfde antwoord: de sociale controle verdween. Tot in de jaren zestig kende je iedereen wel, en je kende elkaar redelijk goed in de eigen buurt. Met de komst van vele nieuwe gezinnen in de jaren zeventig verdween dit. Op straat kwam je vreemden tegen, die je nooit eerder had gezien, en die je misschien ook wel nooit meer tegenkwam. De doorstroom in de sociale huurwoningen van de grote flats was namelijk vrij hoog, net als in de huurappartementen waar ik woon. Dit ligt natuurlijk lager in de koopwoningen, en Bertus en An constateren dat in hun appartement inderdaad nog een paar mensen wonen vanaf het begin. Deze mensen hebben de drukte van de stad in geruild voor de rust van Duivendrecht, en hebben het prima naar hun zin.

Ook in de buurt van Roland Vallentin, oprichten van de werkgroep ‘Duivendrecht nu!’ (Houdt Duivendrecht groen en kleinschalig) kennen de mensen elkaar in ieder geval van gezicht. Als er een vreemde snuiter in de straat loopt, dan zie

je dat meteen.⁵⁷ Lopen er dan vreemde snuiters rond? Netty Pieneman kan in ieder geval een recent voorbeeld geven. Laatst was er een olopje bij haar in de straat. Wat was het geval? Een vrouw probeerde te parkeren, maar toen ze de auto in het parkeervak draaide werd haar raampje ingeslagen en haar tas gepikt. Een handlanger van de dader stond op de rijksstraatweg al klaar voor de aftocht. Door dit soort incidenten, en door de verminderde sociale controle krijgen mensen een minder veilig gevoel. Wie van de Kloosterstraat naar de metro loopt, moet langs de grote flats. Achter die flats loopt een paadje met bomen en gras, maar geen mens voelt zich daar 's avonds veilig. Dat er bij het metrostation een bord staat met een mobiele telefoon en de tekst 'use it; lose it' helpt niet veel. Ook het station Duivendrecht is 's avonds bij de uitgangen vrijwel uitgestorven, waardoor het niet veilig voelt om er te lopen. Dit is een nadeel van Duivendrecht: Niet de drukte van de stad 's avonds, en mensen op de been voor een veilig gevoel, maar wel de aanwezigheid van kleine criminaliteit, door de buitenwijken die zich om het dorp heen bevinden (Bijlmermeer en Diemen Zuid).

Door deze ontwikkelingen kijken mensen soms wel eens met weemoed terug naar het agrarische dorpskarakter van de jaren vijftig. Naar de verstedelijking wordt dan ook vrijwel altijd met negatieve termen gerefereerd. Zo heeft men het over de 'afbraak', en de 'sloop'. 'Maarja, niemand was toch tegen de plannen?' vraag ik aan Bertus en An. Inderdaad. Bertus had als winkelier er natuurlijk ook niet zoveel op tegen: meer woningen betekende toch meer klanten. Maar dit viel in werkelijkheid vies tegen, omdat de mensen in de flats bijvoorbeeld allemaal uit Amsterdam kwamen en daar ook werkten. Voor hen was het makkelijk om op weg naar huis in Amsterdam nog even de boodschappen te halen. In de praktijk bleken de gevolgen van de verstedelijking voor Duivendrecht toch anders uit te pakken dan de meeste mensen hadden bedacht toen de plannen nog op de tekentafel lagen.

Naar de kerk gingen de meeste nieuwe inwoners ook niet. In Duivendrecht was de ontkerkelijkheid in de jaren zestig al begonnen, en Bertus en Harry vertellen dat de katholieken vanaf toen minder vaak naar de kerk gingen. Dit kwam ook doordat er een zeer rechtlijnige pastoor gekomen was, waar men zich niet goed mee kon verenigen. Tegelijkertijd kwamen veel Surinaamse en Antilliaanse bewoners uit de Bijlmer op de kerk af: zij konden zich juist wel vinden in de rechtlijnige manier van godsdienstbeoefening. De dorps Duivendrecht raakten zo steeds meer vervreemd van hun kerk. Voor de nieuwe bewoners was de verhuizing een goede reden om zich uit te schrijven bij hun oude parochie, en zich niet meer opnieuw aan te melden in Duivendrecht. Ook bij de protestantse gemeente zien we een daling van gemeenteleden: de toestroming van nieuwe bewoners kon ook hier het tij niet keren.

Maar ontkerkelijkheid is niet iets wat te wijten is aan verstedelijking, al had de verstedelijking van de omgeving van Duivendrecht wel een bevorderend effect op het fenomeen dat reeds in werking was. In heel Nederland hadden de kerken te maken met teruglopende leden. Volgens historicus Blom is deze ontkerkelijkheid het gevolg van de toegenomen welvaart aan het eind van de jaren vijftig. Dit zorgde ervoor dat de mensen meer vrije tijd kregen, en de consumptie maatschappij diende zich aan. Ook de toegenomen kennis van mensen door een hoger opleidingsniveau en de roep om democratisering maakte de kerk niet populair. Deze ontwikkelingen zorgden ervoor dat zich in de jaren zestig een mentaliteitsverandering voltrok in de Nederlandse maatschappij. Bij voorheen brave gezagstrouwe burgers vielen de autoriteiten van hun voetstuk, de vertrouwde verhoudingen werden verbroken: al het oude leek te hebben afgedaan.⁵⁸

⁵⁷ Interview met Roland Vallentin, 19 mei 2008.

⁵⁸ Blom, 'Nederland sinds 1830', 359-363.

In Duivendrecht zien we deze tendens niet meteen, mensen lieten immers niets horen aan de gemeente wat de plannen voor nieuwbouw betreft. Al kan deze ‘jaren zestig-sfeer’ wel verklaren waarom mensen zo weinig waarde hechtten aan de bestaande bouw en sfeer in het dorp. Mensen hadden ook reden om blij te zijn met nieuwbouw: de bestaande huizen waren immers vaak klein, en soms gebrekkig. De nieuwbouwhuizen zouden ruim zijn, en licht. Ook zouden ze aangepast zijn aan de moderne eisen van gemak en comfort. Toch raakte met de jaren dit optimisme wat getemperd, en ontstond bij veel mensen het gevoel dat het jammer was dat er zoveel van vroeger was verdwenen. Maar dit doet niets af aan het feit dat de Duivendrechtters in deze turbulente tijd van vernieuwing met opgeheven hoofd aan de slag waren gegaan om te zorgen dat er voor de nieuwe mensen in het dorp de juiste faciliteiten zouden zijn. De dorpsraad die in 1967 werd opgericht kan in dit licht worden gezien, en ook de jeugdraad die in 1970 werd opgericht.

De dorpsraad heeft zich ingezet voor het de bouw van het dorps huis op het dorpsplein dat in de jaren 70 verrees.⁵⁹ Het dorps huis was een plaats waar sport, recreatie, bibliotheek en de peuterspeelzaal een plaats hadden. Zo kon dit dorps huis uitgroeien tot een nieuwe ontmoetingsplaats voor de Duivendrechtters, toen de kerken daarvoor hadden afgedaan. De kerkkoren en andere culturele bezigheden die met de kerk te maken hadden verloren steeds meer leden, maar voor deze bezigheden kwam iets anders terug. De dorpsraad had namelijk een culturele werkgroep, die vanaf de oprichting zorgde voor het culturele aanbod in Duivendrecht.

Rond 1976 – ’77 ontstond er bij een paar Duivendrechtters het idee om koffieconcerten te gaan organiseren in het dorps huis. Tini Talsma, die in 1968 in Duivendrecht kwam wonen en ook initiatief nam voor het oprichten van een openbare basisschool, zat in de culturele werkgroep en vond dit een goed idee. De initiatiefnemers bleven in contact met de culturele werkgroep, en kregen zodoende ook subsidie voor de koffieconcerten. Al snel ontmoette Tini Loes Turk in het dorps huis. Zij was in 1976 naar Duivendrecht gekomen, en werd enthousiast over de koffieconcerten. Uiteindelijk heeft ze 25 jaar vrijwilligerswerk gedaan bij de dorpsraad en 82 koffieconcerten georganiseerd, waarbij een heel scala aan artiesten Duivendrecht aan deed. De concerten waren zeer geliefd: zo waren er bij de voorstelling van Adèle Bloemendaal in 1982 wel 400 mensen. Helaas vroegen artiesten steeds meer geld om op te treden en liep het aantal vrijwilligers met de loop der jaren terug: het houden van de concerten heeft geen stand gehouden.

Ook de dorpsraad bestaat niet meer in haar originele vorm, maar is opgegaan in de stichting Coherente, die welzijnswerk verzorgd voor heel Ouderamstel. Deze stichting organiseert cursussen, doet aan jongerenwerk en ouderenwerk. Zo is het dorps huis in Duivendrecht nog steeds wel een plaats waar mensen elkaar ontmoeten: op de website van Coherente kan iedereen zien welke activiteiten er plaats vinden. Ook zijn op de website van de stichting de werkgroepen te vinden die binnen Duivendrecht actief zijn - elf stuks in totaal - van het vier mei comité tot de speel-o-theek.⁶⁰ Natuurlijk zijn deze vormen van cultuur anders dan die van vroeger. De kerk, daar ging iedereen heen, en was iedereen te vinden. Wil je nu in contact komen met mensen in het dorp, moet je daar actief naar op zoek gaan. Maar als je dat doet, kom je niet van een koude kermis thuis, want er zijn wel degelijk initiatieven. Door deze vrijblijvendheid zijn er in Duivendrecht wel veel mensen die buiten de gemeenschap blijven en alleen maar slapen in het dorp. Ze werken elders, winkelen elders, en zoeken vertier in Amsterdam. Maar

⁵⁹ De volgende gegevens zijn afkomstig van het nummer ‘Duivendrecht on stage’, Oud-Duivendrechtse Saecken 1 (2004) nr. 3.

⁶⁰ www.coherente.nl, geraadpleegd in juni 2008.

dat kan ook gezien worden als een voordeel van Duivendrecht: je hoeft niet mee te doen, maar het kan wel.

Toen in 2007 de dorpsraad opging in de stichting Coherente, ging de jeugdraad dat ook. De jeugdraad had er in 1970 voor gepleit een eigen gebouw te krijgen voor activiteiten, en dit werd het gebouw de Meidoorn aan de Meidoornstraat.⁶¹ De bestaande verenigingen gingen verder onder de hoede van de jeugdraad, en er kwamen ook verscheidene nieuwe bij. De twee jeugdsociëteiten die in Duivendrecht bestonden (één in het Wilibrordusgebouw en één aan de Molenkade) fuseerden en organiseerden elke zaterdagavond een disco in het jeugdhonk. In de Meidoorn heeft ook een tijdje de majorettevereniging geoefend, die in 1977 werd opgericht als de 'Happy Pigeon girls'. De vereniging bloeide en ook meisjes uit Ouderkerk werden lid. Maar net als bij de drumband (de tamboers) die in de jaren tachtig gebrek aan leden had en zichzelf opdoekte, moest de majorettevereniging er na tien jaar ook weer mee ophouden. Ook de toneelvereniging, die na de sloop van het Wilibrordusgebouw naar de Meidoorn verhuisde, werd in de jaren negentig opgedoekt. Een initiatief dat wel nog steeds bestaat, is de showballetgroep die in 1983 werd opgericht. In 2005 was de groep uitgegroeid tot meer dan 100 leden, en het toneel van de Meidoorn te klein geworden voor de jaarlijkse uitvoering. Ook de sportverenigingen zijn nog steeds een plaats voor de jeugd om elkaar te ontmoeten. Maar hier geldt ook weer, net als voor alle activiteiten: ook veel mensen van buitenaf doen mee (in het geval van de sportverenigingen kinderen uit Zuid-Oost, vanwege de ligging van de sportvelden.) Daarnaast gaan sommige kinderen uit Duivendrecht in Amsterdam naar hun club.

Tot slot was het schoolplein een plek waar mensen elkaar altijd bleven ontmoeten. De katholieke en christelijke scholen zijn na de bouw van het Zonnehofcomplex (bij de grote flats) daarheen verhuisd, en veelal moeders staan daar aan het hek te wachten tot de school uit is. Naast de confessionele scholen was er al snel na de komst van nieuwe inwoners behoefte aan een openbare school, die ook op het Zonnehofcomplex plaats vond. Kersverse Duivendrechtse Tini Talsma was hier in 1968 de initiatiefneemster van.⁶² Via de kinderen lukt het dan ook sommige oudgedienden in Duivendrecht om contact te maken met de nieuwe inwoners. Maar voor de mensen van wie de kinderen de basisschoolleeftijd al gepasseerd zijn, zoals Bertus en An, gaat deze truc niet op. Ook moet hieraan toegevoegd worden dat sommige kinderen, vooral aan de kant van Diemen, niet in Duivendrecht maar in Diemen naar de lagere school gaan. Dit geldt bijvoorbeeld voor de kinderen van Roland Vallentin.

Concluderend kunnen we stellen dat er aan de ene kant continuïteit was in het sociale leven van de Duivendrechtse. De bestaande jeugdverenigingen bleven bestaan onder de hoede van de nieuwe overkoepelende jeugdraad, waar ook nieuwe bewoners aansluiting vonden. Deze bewoners vonden ook aansluiting bij de dorpsraad en de afdelingen die zij herbergde, zoals de culturele werkgroep. Duivendrecht was en is een open gemeenschap waar mensen zich snel thuis voelen. Dat is ook logisch, gezien het feit dat veel Duivendrechtse die in de jaren zestig de nieuwkomers zagen arriveren zelf ook uit Amsterdam kwamen, of ouders hadden die daar vandaan kwamen. Doordat de gemeenschap in Duivendrecht in die zin vrij jong is, zijn er ook niet echt tradities binnen het dorp die de gemeenschap kunnen blijven binden, en door de voortschrijdende moderniteit en professionaliteit is het culturele leven de laatste tientallen jaren wat verschaald. Hierdoor kun je dus ook juist beweren dat er helemaal geen continuïteit is: in Duivendrecht is maar weinig overgebleven dat een echt lange

⁶¹ De volgende gegevens komen uit het nummer 'Wie de jeugd heeft...', Oud-Duivendrechtse Saecken 2 (2005) nr. 3.

⁶² 'Start van de Openbare scholen, 27.

geschiedenis heeft, bovendien zijn de familiebedrijven continu bedreigd geweest door afbraak, moderniteit en gebrek aan opvolgers. Maar weinig familiebedrijven staan hierdoor nog overeind.

Ook al is het culturele leven wat verschaald, wie een initiatief heeft en bereid is om veel energie te geven, krijgt vaak wel respons, en dan blijkt er toch een netwerk van mensen te bestaan dat te mobiliseren is. Een voorbeeld is de oprichting van de Stichting Oud-Duivendrecht. Deze stichting is opgericht in 1998 met als doel 'het behoud van het historische en landelijke karakter'⁶³ van het dorp te waarborgen. Deze stichting hielp in het begin Harry Kolk, die begonnen was met procederen tegen de gemeente. De gemeente wilde namelijk dat zijn oom Ferd van Schaick, die een boerderij pachtte aan de Rijksstraatweg (door de onteigening van de jaren '30 was hij geen eigenaar meer) eruit ging, zodat in de plaats van de boerderij huizen konden worden gebouwd. De stichting is er samen met Harry in geslaagd om de boerderij te behouden: de boerderij is in 2003 samen met de boerderij Sophia's hoeve (nu Wintershoven, waar de galerie zit), rijksmonument geworden. De stichting besloot ter gelegenheid van deze gebeurtenis een blad uit te brengen waarin de bijzondere kenmerken van de boerderijen werden beschreven. Dit blad werd met zoveel enthousiasme ontvangen, dat de stichting tijdschriften uit bleef geven, met verhalen over de geschiedenis van het oude Duivendrecht. Veel oudere mensen beseffen nu dat door de sloop en nieuwbouw er maar heel weinig aan vroeger tijden herinnert, en dat het optekenen van de verhalen de enigste manier is om de vele herinneringen levend te houden. De stichting is een dankbaar podium voor al deze verhalen.

Deze tendens heeft analogieën met de reacties van gemeenschappen op een grootschaliger fenomeen dan verstedelijking: globalisering. Door globalisering komen bestaande sociale verbanden namelijk ter discussie te staan (wat in Duivendrecht dus al gebeurde toen de verstedelijking plaats had) en worden nieuwe sociale verbanden *ad hoc* gerealiseerd. De Stichting Oud-Duivendrecht is inderdaad zo'n *ad hoc* gerealiseerd samenwerkingsverband. Daarnaast heeft globalisering ook het gevolg dat er juist fragmentatie optreedt, binnen het steeds meer transparante en uitdijende geheel.⁶⁴ Duivendrechters hebben zeker soms het gevoel dat het dorp is opgeslokt binnen een groter geheel: de stad Amsterdam. Juist daardoor hebben zij behoefte om hun eigenheid te benadrukken, om de eigen gemeenschap in het zonnetje te zetten. Stichting Oud-Duivendrecht is hier uitstekend geschikt voor, en nu al tien jaar succesvol.

Naast de stichting Oud-Duivendrecht zijn er nog twee andere *ad hoc* werkgroepen: Het Comité Centrumplan Duivendrecht en Duivendrecht Nu, waarvan de laatstgenoemde onder leiding van Roland Vallentin.⁶⁵ Deze comités zijn opgericht nadat de gemeente aankondigde een nieuw structuurplan te hebben ontwikkeld, waarin een compleet nieuw dorpschart is ingetekend. Tevens moet er volgens dat plan een nieuwe doorgaande weg komen langs de flats naast de rijksweg, en moet de van der Madeweg, de verkeersas die het dorp van Oost naar West doorklieft en nu boven het maaiveld ligt, verlaagd worden naar het straatniveau. Een aantal Duivendrechters heeft na het horen van deze plannen de duttende dorpsgemeenschap weer wakker geschud, en hebben, deels met succes, weerstand geboden tegen de plannen. De meeste Duivendrechters zijn het er namelijk over eens: Duivendrecht moet de weinige dorpsse elementen die ze nog bezit zo houden.

⁶³ Stichting Oud-Duivendrecht *Wel en Wee van 10 jaar S.O.D.* (Duivendrecht 2008).

⁶⁴ Anton Schuurman 'Globalisering en geschiedenis' *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 27 (2001) 385-410, aldaar 387.

⁶⁵ Zie www.centrumplan-duivendrecht.nl en www.duivendrechtnu.nl, geraadpleegd in juni 2008.

Conclusie

De geschiedenis van de dorpsgemeenschap van Duivendrecht is vrij recent. Een echte dorpsgemeenschap ontstond pas toen de eerste middenstanders zich er gingen vestigen in de jaren dertig. Er werd op kleine schaal blokjes huizen gebouwd, ook werden een aantal dwarsstraten gemaakt aan de Rijkstraatweg. Vóór deze periode was Duivendrecht niet meer dan een straat met wat boerderijen en de katholieke kerk, waar mensen vanuit de wijde omtrek naartoe kwamen. De dorpsgemeenschap kenmerkte zich vanaf de jaren dertig tot in de jaren zestig als kleinschalig. Er was veel sociale controle, iedereen kende elkaar. Toch was er binnen het dorp wel een bescheiden verdeeldheid door de verzuiling, die het culturele leven en het onderwijs domineerde. Maar echte haat en nijd was er niet: tussen de confessionele richtingen bestond wel degelijk redelijk contact. De dorpsgemeenschap was vanaf het begin af aan erg gericht op Amsterdam. Dit was in economisch opzicht, aangezien de middenstanders, net als de boeren, hun producten of diensten in Amsterdam verkochten. Maar dit was ook in sociaal opzicht, aangezien veel nieuwe middenstanders uit Amsterdam kwamen en daar hun familieleden en vrienden hadden.

Met de plannen voor de bouw van de Bijlmermeer eind jaren vijftig, kwam een einde aan dit prille dorps gemeenschapsleven. Vanaf het begin van de plannen werd gepoogd om Duivendrecht stedenbouwkundig een geheel te laten vormen met de toekomstige Bijlmermeer. Dit betekende het gebruik van een halfhoog wegebouwstelsel en veel hoogbouw. Ook moest nieuwe infrastructuur om Duivendrecht heen worden aangelegd om de Bijlmermeer te kunnen ontsluiten. Om dit te realiseren moesten veel gebouwen gesloopt worden in Duivendrecht. Ook al zijn niet alle plannen in uitvoer gebracht, en was het uiteindelijk aantal gebouwde woningen veel lager uitgevallen dat in eerste instantie de bedoeling was, toch zijn bijna alle boerderijen in de loop der tijd onteigend en verdwenen. Ook veel huizen die pas in de jaren dertig gebouwd waren, moesten alweer worden afgebroken.

De Duivendrechtters waren door middel van een bijeenkomst op de hoogte van de plannen gebracht, maar omdat de plannen vaak veranderden kwam de definitieve onteigeningsbrief bij veel mensen koud op hun dak. Ook realiseerde bijna niemand zich ten volle wat de plannen voor consequenties zouden kunnen hebben, en sommige consequenties konden van te voren inderdaad ook niet worden bedacht.

De allergrootste consequentie was dat de sociale controle verdween. Het kleinschalige dorp werd overspoeld door nieuwe inwoners, voornamelijk uit Amsterdam. Nu was de dorpsgemeenschap uiterst flexibel en open, aangezien veel mensen, of in ieder geval hun ouders, ook uit Amsterdam waren gekomen. Onder invloed van de roep om democratisering in Nederland in de jaren zestig was in Duivendrecht een dorpsraad opgericht, waaronder ook een culturele werkgroep ressorteerde, en in 1970 was de jeugdraad opgericht. De nieuwe inwoners werden hier met open armen ontvangen, en hadden ook interesse om actief te worden in hun nieuwe woonplaats.

Het culturele leven bloeide op, maar was wel anders in karakter dan dat het eerst geweest was. Door de ontkerkelijkheid die in de jaren zestig al was begonnen, maar door de verstedelijking in een stroomversnelling raakte, was de kerk als basis voor het culturele leven verdwenen. Bovendien was het niet meer vanzelfsprekend dat je elkaar zag, zoals dat eerst bij de kerk wel was. Wie in contact wilde komen met mensen, moest daar zelf actief naar op zoek gaan. Initiatieven voor culturele activiteiten waren er genoeg, maar veelal toch niet bestand tegen de tand des tijd, en in de jaren negentig verschaalde het aanbod een beetje.

Zo is Duivendrecht geworden tot een dorp waar veel mensen alleen maar slapen: werken en recreëren doen ze elders. Ondanks dit feit zijn er momenten waarop oude dorpsgemeenschap weer naar boven komt, zoals bij de Stichting Oud Duivendrecht gebeurde. Een heel aantal bewoners van het Duivendrecht van voor de verstedelijking zijn nog woonachtig in het dorp, en vormen nog steeds een netwerk dat gemobiliseerd kan worden. In hoeverre zij in staat zijn dit netwerk door te geven de volgende generatie, en hoe de gemeenschap van Duivendrecht zich zal ontwikkelen, zal de toekomst uitwijzen. Zeker is dat een aantal laatste plekjes in Duivendrecht nog lange tijd zullen blijven herinneren aan de pionierstijd van de gemeenschap: een aantal boerderijen en de kerk hebben de status van rijksmonument, en het weiland waar de metro langs rijdt mag door de gemeente niet bebouwd worden. Zo zijn er her en der nog wat verstilte plekjes die ons herinneren aan het feit dat Duivendrecht een bijzondere plaats is: een klein dorp in de stad Amsterdam.

Literatuuropgave

Literatuur

- Aerts, R. 'De stedelijke orde. Herbestemming en nieuwe infrastructuur' R. Aerts en P. de Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam III, hoofdstad in aanbouw - 1813- 1900* (Amsterdam 2006) 59-139.
- Bakker B. 'De zichtbare stad, 1578-1813' in W. Frijhof en M. Prak (red.) *Geschiedenis van Amsterdam II a, Centrum van de Wereld - 1578-1650* (Amsterdam 2004) 17-102.
- Blom, J.H.C. 'Nederland sinds 1830' in: J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.) *Geschiedenis van de Nederlanden* (Baarn, 1993) 314-374.
- Bellaar, A. ea. *75 jaar kerk in Duivendrecht* (s.l. [Duivendrecht] 1998).
- *Bijmermeer mei 1966 t/m oktober 2007* Uigegeven ter gelegenheid van een tentoonstelling stedenbouw in Rotterdam: De functie van de vorm. Van den Broek en Bakema architectuur en stedenbouw, 2000.
- Bosscher, D. 'De oude en de nieuwe stad' in: De Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam IV, Tweestrijd om de hoofdstad - 1900-2000* (Amsterdam 2007) 337-398.
- Mentzel, M. *Bijmermeer als grensverleggend ideaal. Een studie over Amsterdamse staduitbreidingen* (Delft 1989).
- Prak, M en Frijhoff, W. (red.) de *Geschiedenis van Amsterdam II a, Centrum van de Wereld - 1578-1650* (Amsterdam 2004).
- Rooy P. de, 'Oorlog en revolutie 1914-1925' in: P. de Rooy (red.) *Geschiedenis van Amsterdam IV, Tweestrijd om de hoofdstad - 1900-2000* (Amsterdam 2007) 73-126.
- Schaik, P. van *Ouder-Amstel. De Oostkant van de Amstel in de stroom van de tijd* (Ouderkerk aan de Amstel 2007).
- Schuurman, A. 'Globalisering en geschiedenis' *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 27 (2001) 385-410.
- Veer, J. van der *Omstreden stadsgrenzen. Een eeuw besluitvorming over annexaties en regionale besturen rond Amsterdam en Eindhoven* (Amsterdam 1997).

Uit de uitgaves van Stichting Oud-Duivendrecht

- 'De dochter van de fortwachter vertelt', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 4, 6-9.
- 'De Duivendrechtse melk-inrichting', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 1, 38-41.
- 'De Tamarindestraat', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 4 (2007) nr. 3, paginanummers onbekend.
- 'Dorpstimmertuin aan de Molenkade', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 4, 27-37.
- 'Het Clarissenklooster', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 2, 20-26.
- 'Kende Duivendrecht voor 1950 een cultureel leven?', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 3, 3-13.
- 'Koekenbier: Weltevreden', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 4 (2007) nr. 1, 16-19.
- 'Leverancier en klant: over het algemeen protestant. Klaas en Corrie van der Vaart vertellen', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 1, 16-23.
- 'Opoe Rijpkema', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 12-17.

- 'Portret van M.A. de Ruyter 1896-1980', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 18-23.
- 'Scholenspecial' *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2, 2004.
- 'Scouting in Duivendrecht', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 3, 9-15.
- 'Slager van Walbeek', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2004) nr. 5, 30-37.
- 'Start van de Openbare scholen 'de Kleine Beer' en 'de Grote Beer' respectievelijk kleuter – en lager onderwijs', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 1 (2003) nr. 2, 27-29.
- Stichting Oud-Duivendrecht *Wel en Wee van 10 jaar S.O.D.* (Duivendrecht 2008).
- 'Wie werkt aan de jeugd, bouwt aan de toekomst', *Oud-Duivendrechtse Saecken* 2 (2005) nr. 3, 17-18.

Websites

- www.autosnelwegen.nl.
- www.centrumplan-duivendrecht.nl.
- www.coherente.nl.
- www.duivendrecht.nu.nl.tp.
- www.home.wanadoo.nl/sic/sod/index.html.
- www.stationsweb.com.

Archief

- Gemeentelijk Archief Amsterdam, archief gemeente Ouderamstel, inventaris 30148.

Interviews

- Roland Vallentin, 19 mei 2008.
- Netty Pieneman, 22 en 30 mei 2008.
- Bertus en An Wierdsma, 22 mei en 3 juni 2008.
- Bep en Harry Kolk, 7 juni 2008.

Archief:Stichting Oud-Duivendrecht

Boerderijen, weilanden, sloten en een klooster

Archief:Stichting Oud-Duivendrecht

Een langgerekt dorp met enkele zijstraten

Uitbreiding naar oost en west: flatgebouwen, appartementcomplexen en woonerven

Inbreiding: Dorpshuis en winkelcentrum, scholen